

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Pedagogiky a psychologie

Studijní program: Učitelství pro 2. stupeň ZŠ

Studijní obor: Anglický jazyk - geografie

(kombinace)

**VÝVOJ SEXUÁLNÍHO CHOVÁNÍ
U ŽÁKŮ 2. STUPNĚ ZŠ
SEXUAL BEHAVIOUR DEVELOPMENT AMONG
PUPILS AGED FROM TWELVE TO FIFTEEN**

Diplomová práce: 09–FP–KPP–28

Autor:

Sylvie VICHNAROVÁ

Podpis:

Adresa:

Pod Vrchem 51

362 11 Jenišov-Pod Rohem

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Josífková

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
88	20	0	5	32	3+1CD

CD obsahuje celé znění diplomové práce

V Liberci dne: 30.6.2010

Název DP: Vývoj sexuálního chování u žáků II.stupně ZŠ

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Josífková

Úvod: Diplomová práce se zaměří na vývoj znalostí, názorů, postojů a některých projevů sexuálního chování u žáků. Vzhledem k rychlým změnám ve společnosti však lze předpokládat i rychlé změny v oblasti sexuálního chování. Tato práce by chtěla přispět ke zmapování aktuální problematiky vývoje sexuálního chování žáků. Pomocí dotazníků či hloubkových rozhovorů bude sledovat vývoj znalostí a postojů týkajících se sexuálního chování v různém věku dotazovaných (12 a 15). U učitelů zjistí pomocí rozhovorů pohled na sexuální vývoj žáků 2. stupně ZŠ.

Cíl: 1. Zmapování základních pojmů týkajících se problematiky sexuálního chování

a sexuálního vývoje.

2. Zmapování aktuálního stavu zkoumání této oblasti.

3. Výzkum znalostí, názorů a postojů a některých projevů chování z vývojového hlediska, tj. porovnání žáků v 6. a 9. třídě. Zjistit hlavní příčiny a souvislosti. Problematika bude zkoumána z pohledu žáků i jejich učitelů.

4. Na základě rozborů teoretické části i výsledků části praktické formulovat doporučení pro zkvalitnění sexuální výchovy.

Požadavky: V odborné literatuře prostudovat adekvátní literaturu zaměřenou na vývojovou psychologii, psychologii výchovy, sexuální psychologii a sexuální výchovu. Provést rešerši dostupných výzkumů adekvátní problematiky. V praktické části vytvořit adekvátní dotazníky a připravit rozhovory k výzkumu na II.stupni ZŠ. Vyhodnocení výzkumu a formulace vhodných závěrů a doporučení.

Literatura: Uzel, R. *Sexuální výchova*, Praha 2006, ISBN 80-86991-69-5

Číperová, L. *Sexuální výchova*, Praha 2003, ISBN 80-247-0291-6

Hajnová, Kleinová. *Průvodce sexuální výchovou pro základní a střední školy*, Brno 2002, ISBN 80-7013-359-7

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Datum: 30.6.2010

Podpis

Poděkování

V první řadě chci poděkovat PhDr. Jitce Josífkové za cenné rady a konzultace, které nemalou mírou přispěly k napsání této práce. Děkuji také své rodině a blízkým přátelům za neskonalou podporu a pomoc během celého studia a dodání sil při realizaci této práce. Dále děkuji všem ředitelům a učitelům za projevenou ochotu při výzkumu.

Anotace

Diplomová práce se zabývá vývojem sexuálního chování žáků 2. stupně, především vědomostmi a postoji k sexualitě. Teoretická část vychází z literatury a zabývá se lidskou sexualitou a jejím vývojem, jakož i sexuální výchovou v rodině a na školách. Shrnuje také nejpodstatnější změny v období dospívání a zmiňuje důležité posuny v tom, jak dospívajícího vychovávají rodiče a jak k němu přistupují učitelé. Praktická část je založena na výzkumu, který zjišťuje vývoj sexuálního chování z hlediska věku, pohlaví a typu školy.

Klíčové pojmy

Sexualita, sexuální chování, sexuální výchova, puberta, dospívající

Annotation

This M. A. thesis deals with the development of the sexual behaviour among pupils of twelve to fifteen years of age, with a special focus on their knowledge of and attitude toward sexuality. The theoretical part of the argument departs from scholarly literature and discusses the development of human sexuality, as well as sexual education within the family and at school. It also summarises the most significant changes during the adolescent period, emphasising the important shifts in how the adolescent is brought up by his/her parents or approached by the teachers. The practical part is based upon research which analyses the development of sexual behaviour from the viewpoint of age, sex and school type.

Key words

Sexuality, sexual behaviour, sexual education, adolescence

Annotation

Meine Diplomarbeit befasst sich mit der Entwicklung des Sexualverhaltens der Schüler der 2. Bildungsstufe, insbesondere mit ihren Kenntnissen und Stellungnahmen zur Sexualität. Der theoretische Teil geht von Literatur aus und beschäftigt sich mit allgemeinen Aspekten menschlicher Sexualität und deren Entwicklung, sowie auch mit der Erziehung in der Familie und in den Schulen. Er fasst auch die wesentlichen Änderungen in der Adoleszenzperiode und erwähnt die grundsätzlichen Unterschiede zwischen der Sexualerziehung eines Adoleszenten von seinen Eltern und von den Pädagogen. Der praktische Teil der Diplomarbeit beschreibt meine Forschung der vom Alter, Geschlecht und Schultyp abhängigen Entwicklung des Sexualverhaltens der Adoleszenten.

Schlüsselworte

Sexualität, sexuelle Verhaltung, sexuelle Erziehung, Adolescent

Obsah

Úvod.....	10
1 Sexualita.....	12
1.1 Sexuální chování	13
1.1.1 Vývoj sexuálního chování člověka.....	15
1.1.2 Nevhodné sexuální chování v dospívání	18
1.1.3 Průřez sexuálního chování v minulosti.....	19
1.1.3.1 Sexuální chování v ČR	21
1.2 Sexualita a psychický vývoj dospívajících	23
2 Sexuální výchova.....	26
2.1 Sexuální výchova v rodině	27
2.2 Sexuální výchova ve světě	31
2.3 Sexuální výchova v ČR.....	32
2.3.1 Cíle sexuální výchovy na ZŠ	32
2.3.2 Obsah sexuální výchovy	33
2.3.2 Principy sexuální výchovy.....	35
2.3.3 Podmínky realizace sexuální výchovy	36
2.3.4 Zařazení sexuální výchovy	36
2.3.4.1 Výchova ke zdraví.....	37
2.3.4.2 Rodinná výchova.....	38
2.3.5 Je sexuální výchova v ČR dostačující?	39
2.3.6 Pomoc učitelům při vyučování sexuální výchovy.....	39
2.3.6.1 Příručka Sexuální výchova – vybraná témata	40
2.3.7 Výsledky sexuální výchovy	42
2.3.8 Učitel a sexuální výchova	43
3 Celková charakteristika změn v pubertě.....	45
3.1 Obecná charakteristika.....	45
3.2 Fyzický vývoj.....	46
3.2.1 Fyzický vývoj u dívek	49

3.3 Psychický vývoj	50
3.4 Studijní problémy v dospívání	53
3.5.1 Výchova v rodině	55
3.2.2 Výchova ve škole	56
4 Vlastní výzkum.....	58
4.1 Cíle a předpoklady.....	58
4.1.1 Hlavní cíl:	59
4.1.2 Dílčí cíle:.....	59
4.1.3 Předpoklady:	59
4.2 Profil respondentů	60
4.3 Profil tříd	61
4.4 Průběh výzkumu.....	61
4.5 Vyhodnocení dotazníku	62
Závěr	84
Seznam použité literatury.....	85
Seznam příloh.....	87

Úvod

Tématem diplomové práce je vývoj sexuálního chování u žáků 2. stupně základní školy. Výběr tématu je podmíněn vlastními zkušenostmi z pedagogické praxe či z letních táborů, které autorce přinesly několik překvapivých zjištění. Za dlouhou dobu pozorování jsem měla mnoho příležitostí zjistit, že sexuální chování a informovanost o sexualitě se u mládeže zhoršuje.

Setkala jsem se s několika případy neznalosti sexuální tematiky. Na souvislé praxi dívka v 7. třídě netušila, co je to menstruace a předpokládala, že je „tam dole“ nemocná. Na letních táborech děti pro sexuální oblast ve velké míře používají vulgárních slov, což je zakázané, ale k projevům dospívání to patří. Na výzvu, aby tutéž oblast popsaly spisovně, však děti reagují rozpaky a nejistotou. Správný anatomický výraz orgánů pokládají za nedůležitý, jelikož mají za to, že si bohatě vystačí s vulgarismy. Přitom v obou případech by nápravu měla zařídit škola, pokud děti nemají základy sexuální výchovy z rodiny. Do 7. třídy by měla škola naučit žáky alespoň základním pojmům a faktům, mezi které menstruace u dívek rozhodně patří, stejně tak by měla škola vyučovat správným anatomickým názvům orgánů. Dalším obvyklým fenoménem jsou dětské nadávky do homosexuálů či leseb, přičemž právě tato oslovení jsou obecně pokládána za vůbec nejhorší možná. Hanlivé napodobování homosexuálních lidí patří u dětí k časté zábavě, a jakmile se někdo ve skupině chová jinak, hned je označen za homosexuála či lesbu. Nejsmutnější na tom je, že dospívající většinou vědí o homosexuální orientaci jen jako o vztahu k osobám stejného pohlaví. Při otázce, zda vůbec znají nějakého homosexuála či lesbu, s opovržením odpovídají ve smyslu: „Díkybohu ne!“

Tyto impulsy vedly k napsání této práce, v níž jsem chtěla zjistit, zda je sexuální výchova na druhém stupni základní školy opravdu tak zanedbaná. V teoretické části se hodlám věnovat lidské sexualitě a sexuální výchově jak v rodině, tak ve škole. V poslední části práce uvádím základní změny v období dospívání, které mohou jedince velmi negativně ovlivnit, pokud s nimi vychovatelé nepracují, jak mají. Cílem praktické části je zachytit vývoj v oblasti sexuality, tedy zda lze pozorovat rozdíl ve vědomostech, postojích a v chování dvanáctiletých a patnáctiletých dospívajících, a pokud ano, pak jak velký. Jelikož děvčata dospívají dříve, zkoumat budu také rozdíly mezi pohlavím a vzhledem k tomu, že sama jsem absolventkou

gymnázia, mě bude zajímat také rozdíl mezi žáky na základních školách a studentů na výběrové škole. Rozhovory s učiteli budu zjišťovat názory na výuku sexuální výchovy, projevy dospívání u dnešní mládeže, abych se seznámila nejen dospívajícími, ale také s jejich vychovateli.

1 Sexualita

V úvodní kapitole se seznámíme s asi nejdůležitějším tématem této práce – sexualitou. Ta je se samotným názvem práce úzce spojena a bude nás provázet až do konce.

Definice sexuality najdeme mnoho. Sexuologický slovník uvádí: „*Sexualita je soubor vlastností a jevů, které vyplývají z pohlavních rozdílů*“.¹ Tuto definici podporuje např. Josef Augustyn, který uvádí: „*Samotné slovo sexualita ukazuje na prostý fakt, že jsme mužem nebo ženou*“.² U Hamanové a Machové najdeme myšlenku, že sexualita udržuje vztah dvou lidí na úrovni vzájemného dávání, citů a hodnot. Autorky dále uvádějí: „*Sexualita je sebezpojetí jedince jako ženy nebo muže, na vztahy k ostatním mužům a ženám společnosti i specificky intimní vztah k jedné blízké osobě partnera*“.³ Sigmund Freud přišel s myšlenkou, že pud života, který nazval Eros, je řízen dvěma základními pudy: pudem sexuálním a pudem smrti. Podíváme-li se na sexualitu z biologického pohledu, zjistíme, že slouží zejména k rozmnožování s cílem zachování vlastního druhu. Nesmíme však zapomínat, že sexualita nemá pouze funkci biologickou, ale že její psychologická funkce je důležitým aspektem vztahu dvou lidí, kdy pohlavní styk prohlubuje jejich důvěru a lásku.⁴ Podstatou sexuality je otevření se „druhému“, otevření se lásce. Autor Augustyn uvádí jako formy otevření člověka druhému postoje, pohledy, slova, mimiku ve tváři či jiná tělesná gesta. Tak se mohou muži s ženami „otevřít“ a vzájemně poznat. Je zajímavé, že v Bibli najdeme popis prvního fyzického sblížení muže s ženou jako „poznání“.⁵ Autor dále připomíná tři sexuální roviny – duchovní, citovou a intelektuální. Popisuje nepostradatelnou jednotu erotickou v sexualitě, která má následovat až po rovinách citové a duchovní, protože sexualita znamená více než jen sex. Ten je pouze jejím tělesným projevem. Radim Uzel ve své příručce popisuje, jak ji vnímá většina populace. Píše: „*Uteče ještě hodně vody ve Vltavě i v Moravě než v naší jazykové*

¹ Caponni, V., Hajnová R., Novák, T.: Sexuologický slovník. Praha: Grada 1994. 120 s. ISBN 80-7169-115-1

² Augustyn, J. Sexualita v našem životě. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 1995. 13 s. ISBN 80-85527-99-5

³ Machová, J. Hamanová, J. Reprodukční zdraví v dospívání. Jinočany: H&H, 2002. 140 s. ISBN 80-86022-94-3

⁴ Weiss, P., Zvěřina, J. Sexuální chování v ČR- situace a trendy. Praha: Portál, 2001. 19 s. ISBN 80-7178-558-X

⁵ Augustyn, J. Sexualita v našem životě. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 1995. 14 s. ISBN 80-85527-99-5

oblasti zdomácní pocit, že lidská sexualita není nic nemravného a sprostého, že je to kulturní fenomén provázející život každého jedince od narození do smrti a vlastní pohlavní styk je jeho pouhým zlomkem.“⁶

1.1 Sexuální chování

Vnější projevem sexuality je sexuální chování. Zahrnuje veškeré erotické chování, tj. soulož, necking, petting, masturbaci či felaci, ale také činnosti související s pohlavní odlišností člověka (svádění při hledání partnera, výrazná prsa a boky, charakter člověka).⁷ Augustyn při popisu sexuálního chování neopomíjí důležitost citů – lásky. Uvádí: „*Sexuální chování, stejně tak u muže, jak u ženy, má být právě výrazem a symbolem prožívané lásky a odpovědnosti.*“⁸ Etologie člověka vnímá lidské sexuální chování jako složitý psychosociální fenomén se složkou biologické povahy.⁹ Jakékoliv lidské chování se ve všech kulturách řídí zákony, pravidly či mravními normami, stejně tak je tomu i u sexuálního chování. Autoři Weiss a Zvěřina zmiňují faktory, které mají důležitý vliv na psychosexuální vývoj jedince, kdy si vytváří pojetí o své pohlavní identitě a roli, partnerských vztahů a morálních postojích. V každém časovém okamžiku a v každé kultuře jsme tedy řízeni pravidly, ať už jde o normy jakéhokoliv druhu. Tyto pravidla a s nimi pohled na sexualitu se v každé kultuře proměňují a přizpůsobují se měnícím se podmínkám ve společnosti. Autoři uvádějí sexuální chování u různých tichomořských kmenů, kde se např. za incest považuje pohlavní styk s bratrem matky, nikoliv s vlastním otcem; u indického kmene Laptušů je velice častý pohlavní styk dospělých mužů s šestiletými dívkami bez jakékoliv psychické újmy na vývoji dívek.¹⁰

⁶ Uzel, Radim. Sexuální výchova. Vzdělávací institut ochrany dětí. 2006. 23 s. ISBN 80-86991-69-5

⁷ Weiss, Zvěřina. Sexuální chování v ČR - situace a trendy. Praha : Portál, 2001. 20 s. ISBN 80-7178-558-X

⁸ Augustyn, J. Sexualita v našem životě. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 1995. 19 s. ISBN 80-85527-99-5

⁹ Machová, J. Hamanová, J. Reprodukční zdraví v dospívání. Jinočany: H&H, 2002. 140 s. ISBN 80-86022-94-3

¹⁰ Weiss, Zvěřina. Sexuální chování v ČR - situace a trendy. Praha : Portál, 2001. 20 s. ISBN 80-7178-558-X

V literatuře najdeme mnoho vývojových stupňů sexuálního chování. Karel Freund vysvětloval sexuální chování jako „*chování směřující k určitému cíli*“¹¹ a přitom předpokládal, že sexuální motivační stav se strukturuje do čtyř relativně samostatných fází:

1. výběr partnera
2. fáze preddotyková (seznamování a svádění se; nedochází k fyzickému kontaktu)
3. fáze dotyková (polibky, objetí)
4. fáze genitální (koitus)

V poslední době se mladí lidé rychleji uchylují k 3. a 4. fázi, přičemž ignorují první dvě, které jsou pro vážný a hluboký vztah velmi důležité. Autorky uvádějí: „*Je možné, že právě vynechání některého z dílčích motivačních stavů při seznamování a sbližování dvou jedinců je jednou z příčin nestabilitnosti dnešních partnerských a manželských svazků.*“¹²

Křesťansky orientovaný autor Augustyn shrnuje sexualitu a její vhodné chování do tří rozměrů.¹³ Prvním rozměrem je pouze citové poznávání prostřednictvím touhy. Ta však zůstane na citové úrovni, sexuální sféra zůstává v pozadí. Nastává hluboké zamilování se spolu se sexuálním chováním (svádění, flirtování). Toto období je velmi důležité, protože učí jedince zodpovědnosti za sebe. Po tomto rozměru následuje již tělesný vztah, který by měl nastat jako přirozený doplněk v již propuknuvším citovém rozměru. Autor připomíná důležitost vzájemného poznání, jinak při předčasném sexuálním styku dochází k promrhání a ztrátě hloubky ve vztahu. Ten by měl být jako přirozený důsledek hlubokého citu a duševní roviny, při kterém si dva zamilovaní probíhajícím spojením vyznávají lásku a uvědomují si své intimní setkání jako vyjádření oddanosti a sjednocení. Třetí rozměr sexuality je pak samotné rodičovství, kdy sexualita předává nový život a plní svou biologickou funkci.¹⁴

¹¹Machová, J. Hamanová, J. Reprodukční zdraví v dospívání. Jinočany: H&H, 2002. 140 - 141 s. ISBN 80-86022-94-3

¹²Tamtéž, 141 s.

¹³ Augustyn, J. Sexualita v našem životě. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 1995. 15 s. ISBN 80-85527-99-5

¹⁴ Tamtéž 15 s.

Mezi sexuálním chováním dívky a chlapce jsou rozdíly.¹⁵ Dívky a ženy se více zajímají o citovou stránku vztahu. Chtějí být ve středu mužova zájmu, touží po lásce, ne o sexuální stránku vztahu. Většinou neumějí oddělovat city od erotických činností ve vztahu. Chlapci a muži projevují zájem o sex více než ženy a dokáží city a sexuální styk od sebe plně oddělit, muži sami sebe více odevzdávají. Oddělování lásky od tělesných projevů je často projevem nezodpovědnosti, nastává mnohdy v situacích, kdy si muži sexuálním stykem dokazují pouze svou mužnost. Takovéto nezralé chování může způsobovat ustrnutí na primitivní sexualitě či znemožnění plného a zralého prožívání lásky. Na druhou stranu kladnou stránkou mužské sexuality je potřeba chránit a myslet na svou ženu a děti, která se projevuje bojovností a cílevědomostí. Muži a ženy se v sexuálním chování mohou ovlivňovat a vzájemně se vzdělávat. Ženy učí muže spojovat city se sexuálními projevy, učí je ochránářským pudům, díky nimž muži brání slabší. Naproti tomu žena se od muže může naučit rozhodností, duševní síle, ovládání citových potřeb či podpoře ostatním.¹⁶

1.1.1 Vývoj sexuálního chování člověka

Předpokladem normální funkce sexuality v dospělosti je její vývoj na zralou úroveň, během dospívání by tedy neměla být opomíjena.¹⁷ Sexuální chování člověka se utváří v souladu s vývojem pohlavních žláz pod vlivem dědičnosti, společenského prostředí a již zmiňovaných norem a kulturních tradic. **Do šesti let** není markantní rozdíl mezi stavbou těla chlapce a dívky. Avšak v mateřské škole jsou u dětí vidět rozdíly ve způsobech her a rozvoje jejich zájmů. Odlišnost je vyvolána jak vrozenými vlohami, tak napodobováním ryze mužských a ženských (genderových) činností. Děti kopírují činnosti dospělých volbou hraček. Malé holčičky si hrají s panenkami a učí se tak mateřským povinnostem, chlapečci si hrají s autíčky či stavějí domy a opravují domácí spotřebiče. Již v tomto období má výrazný vliv na

¹⁵ Caponni, V., Hajnová R., Novák, T.: Sexuologický slovník. Praha: Grada 1994. 141 s. ISBN 80-7169-115-1

¹⁶ Augustyn, J. Sexualita v našem životě. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 1995. 19 - 21 s. ISBN 80-85527-99-5

¹⁷ Machová, J. Hamanová, J. Reprodukční zdraví v dospívání. Jinočany: H&H, 2002. 139 s. ISBN 80-86022-94-3

sexuální chování dítěte způsob života rodičů a vzájemná komunikace.¹⁸ V předškolním věku se často setkáváme s prvními sexuálními hrami i s masturbací.¹⁹

Období **od nástupu do školy až k prvním projevům puberty** se označuje jako asexuální. I přes toto označení se v tomto období najdou prvky sexuálního chování, které postrádají erotický charakter. Časté jsou sexuální hry, během nichž propuká zvědavost a probíhá zkoumání intimních tělesných partií jiných dětí napodobováním sexuálního chování dospělých. Chlapci a dívky si spolu zatím ještě nehrají.²⁰ Děti si ke konci tohoto období povídají o pohlavním styku či porodu, informace bývají často smyšlené a překroucené.²¹

V období **puberty** nastává silný rozvoj erotické a sexuální aktivity. V rané fázi dospívání ještě děti navazují blízká přátelství s příslušníky stejného pohlaví, a to i přesto, že chodí do smíšené školy, a mají tak šanci vyhledávat vztahy s příslušníky opačného pohlaví. Tato přátelství se stejným pohlavím už bývají v porovnání s krátkodobými a pomíjivými vztahy z dětství hluboká a intenzivní. Mnohdy se právě při takových přátelstvích rodiče u svých dětí obávají homosexuálních sklonů.²² I tak se ale v dětech probouzí zájem o druhé pohlaví, sexuální fantazie a představy o vysněném partnerovi.²³

Kolem 13. roku vznikají první přátelství mezi dívkou a chlapcem. Ta jsou krátkodobá a povrchní. Je to kamarádství bez intimity, děti vyhledávají raději větší skupinky lidí a dělají vše spolu. Chtějí získat prestiž a postavení ve své skupině. Nadále se lépe cítí mezi dětmi svého věku, nevyhledávají společnost dospělých. Chlapci a dívky tráví mnoho času povídáním o opačném pohlaví, předávají si dosavadní zkušenosti, radí si, někteří touží po zvýšení vlastní prestiže ve skupině blízkých přátel.²⁴ Mezi 13. a 15. rokem dochází k prvnímu zamilování, které je většinou neopětované. U dívek jsou lásky spíše platonické, chlapci si již představují sexuální kontakty a mají zájem nějaký uskutečnit. To se projevuje sbíráním

¹⁸ Machová, J. Biologie pro učitele. Praha: Karolinum, 2002. 249 s. ISBN 80-7184-867-0

¹⁹ Uzel, Radim. Sexuální výchova. Vzdělávací institut ochrany dětí. 2006, 22 s. ISBN 80-86991-69-5

²⁰ Machová, J. Hamanová, J. Reprodukční zdraví v dospívání. Jinočany: H&H, 2002. 139 s. ISBN 80-86022-94-3

²¹ Machová, J. Biologie pro učitele. Praha: Karolinum, 2002 249 s. ISBN 80-7184-867-0

²² Fenwicková, Smith. Kniha o dospívání pro rodiče a děti. Bratislava: Ina, 1994. 123 s. ISBN 80-85680-52-1

²³ Machová, J. Hamanová, J. Reprodukční zdraví v dospívání. Jinočany: H&H, 2002. 139 s. ISBN 80-86022-94-3

²⁴ Fenwicková, Smith. Kniha o dospívání pro rodiče a děti. Bratislava: Ina, 1994. 123-124 s. ISBN 80-85680-52-1

pornografických časopisů a obrázků nahých žen. Pravidelněji a častěji onanují, často se sexuálními představami. Chlapci i děvčata se zajímají o potrat, antikoncepci, sexuálně přenosné nemoci a další témata úzce spojená se sexuálním vývojem.

Pro dospívající je probouzející se sexualita převratnou novinkou. V průběhu puberty, kolem 14. roku, začínají mladí lidé přemýšlet o pohlavním životě a sexualita v nich začíná sílit. Touží po vážném partnerském vztahu i po prvních sexuálních zkušenostech. Zájem o opačné pohlaví může být ze začátku tápavý a nejistý, po krátké době se však ustálí a partnerské vztahy přestanou být krátkodobé a nestálé. Na přelomu puberty a adolescence, okolo 15. roku, začínají už uskutečněné vztahy a lásky, které bývají intenzivně prožívané. Převládá v nich touha a zvědavost, také však potřeba ujistit se o vlastní ceně. Zvyšuje se zájem o konkrétnější formy sexu – milostná předehra, sexuální polohy a otázky ohledně spolehlivé antikoncepce a ochrany před pohlavními chorobami.²⁵ Sexuální chování má již párový charakter a směřuje k hledání vhodného partnera. Zprvu je nově navázaný vztah prožíván pouze emotivně, poté nastává tzv. fáze dotyková, v níž ze začátku nejde o koitální styk, ale o poznávání partnerova těla. Na toto období později navazuje první pohlavní styk, vznikají trvalé vztahy s hlubokým duševním porozuměním.²⁶

Se vzrůstající sexualitou se chlapci a dívky vypořádají odlišně. Chlapci mají sexuální pud a touhu velice silnou, kterou zpočátku ventilují masturbací. Ta bývá velmi častá, bez představ a ve společnosti svých vrstevníků. Každý chlapec masturbuje. Dívky ze začátku sex velmi zajímá, ale pouze na úrovni představ. Romanticky se zamilovávají do známých osobností, představují si s nimi společný život. U dívek již od počátku jde více o city než fyzické pudy. Autorka uvádí, že u dívek se zřejmě pohlavní pud vyvíjí pomaleji, trvá delší čas, než se orientuje na pohlavní orgány. Chlapci začínají se sexuálním životem dříve než dívky, ty bývají dlouho platonicky zamilované do hvězd či starších mužů. Kolem šestnácti let masturbují dvě třetiny dívek.²⁷

²⁵ Fenwicková, Smith. Kniha o dospívání pro rodiče a děti. Bratislava: Ina, 1994. 119 s. ISBN 80-85680-52-1.

²⁶ Machová, J. Biologie pro učitele. Praha: Karolinum, 2002 250 s. ISBN 80-7184-867-0

²⁷ Fenwicková, Smith. Kniha o dospívání pro rodiče a děti. Bratislava: Ina, 1994. 125 s. ISBN 80-85680-52-1

1.1.2 Nevhodné sexuální chování v dospívání

Rizikové chování v oblasti sexuální se podle Hamanové a Machové často propojují ještě s dvěma okruhy nevhodného chování. Jsou jimi zneužívání návykových látek a negativní jevy v oblasti psychosociální (závislost na automatech apod). Zamysleme se nyní, proč dospívající snadno podléhají nevhodnému chování. Je to hlavně z důvodu uspokojení některých z vývojových potřeb – sebe-potvrzení či dobré začlenění do kolektivu mezi vrstevníky. Dospívající podléhají přítomnosti, nad budoucností přemýšlejí zřídka a většinou si vůbec neuvědomují nebezpečí plynoucí z takto rizikového chování.²⁸

Častým trendem v dnešní době je opomíjení důležitosti pozvolného navazování nejprve citových a později sexuálních vztahů k jedincům druhého pohlaví, na které poukazuje mnoho autorů, např. již zmiňovaný Josef Augustyn. Machová dále uvádí: „*Právě tato zdrženlivost v navazování sexuálních vztahů poskytuje dostatek času pro rozvoj osobnosti a pro přípravu na budoucí manželský, rodičovský a profesionální život.*“²⁹ Předčasné zahájení sexuálního života není spojeno s používáním antikoncepce a vyznačuje se promiskuitním chováním. Tím se značně zvyšuje riziko nákazy pohlavně přenosnými nemocemi, jako např. HIV, syfilis či kapavka a také nízký věk prvního a (většinou) nechtěného těhotenství. Světová zdravotnická organizace (WHO) v roce 1997 při evropském výzkumu sexuálního chování odhalila, že asi třetina chlapců a čtvrtina dívek měla pohlavní styk v 15 letech. V České republice přes 13% dívek mladších 16 let mělo první pohlavní styk hned na první schůzce a polovina z nich nepoužila antikoncepci.³⁰

V případě řešení nevhodného sexuálního chování dospívajících je potřeba přistupovat k určitému konkrétnímu dospívajícímu, ptát se na jeho osobní problémy. Vycházet čistě z jeho osobnosti a nikoli jen z obecného problému.³¹

²⁸ Machová, J. Hamanová, J. Reprodukční zdraví v dospívání. Jinočany: H&H, 2002. 158 s. ISBN 80-86022-94-3

²⁹ Machová, J. Biologie pro učitele. Praha: Karolinum, 2002 250 s. ISBN 80-7184-867-0

³⁰ Tamtéž, 250 s.

³¹ Machová, J. Hamanová, J. Reprodukční zdraví v dospívání. Jinočany: H&H, 2002. 158 s. ISBN 80-86022-94-3

1.1.3 Průřez sexuálního chování v minulosti

Naše sexuální chování je ovlivněno židovským a křesťanským náboženstvím. Křesťanství výrazně ovlivnilo chápání lidské sexuality, kterou do té doby lidé brali velmi volně. V době helénské nebo u starých Slovanů bylo v rámci sexuálních hrátek povoleno takřka vše, pokud nedocházelo k narušování práv jiných osob. S nástupem křesťanství se objevily poměrně silně omezující postoje k sexualitě. Ta se stala pouze nástrojem k rozmnožování, tedy čistě účelovou záležitostí.³²

Na počátku středověku najdeme ještě silnější omezování a tabuizaci sexuálního chování. Některá pravidla správného sexuálního chování formuloval ve svém díle Tomáš Akvinský, který definoval průběh „normálního“ pohlavního styku. V dnešní době se podobnými postoji můžeme setkat v některých státech USA. Téměř v polovině států se považuje za trestný čin homosexuální styk mezi muži.³³

Začátkem formování moderní společnosti se do sexuálního chování řízeného náboženskými normami začaly projevovat postoje lékařské vědy, a to hlavně vlivem průmyslové revoluce a prudkého rozvoje různých vědních disciplín. Medicína postupně omezovala názory a postoje církve, některé však přetrvávaly i v medicíně samotné.

S prvním revolučním názorem na lidskou sexualitu přišel až Sigmund Freud, jenž vypracoval koncepci nevědomí a potlačování sexuálních pohnutek, čímž spustil novou éru uvolňování sexuální morálky. Spolu s tím nastal koncem 19. století rozvoj antikoncepčních metod, což byl další důležitý krok v oblasti sexuálního chování. Zpočátku se tyto metody týkaly pouze mužů, až v pozdějších letech se objevila hormonální antikoncepce pro ženy. Pro ně to znamenalo revoluci a možnost regulovat vlastní reprodukci bez závislosti na mužích. K rozvolnění sexuální morálky přispěl společně s antikoncepčními metodami také objev penicilinu a některých dalších léků, které umožnily léčbu do té doby velmi závažných pohlavních nemocí.³⁴

³² Weiss, P., Zvěřina, J. Sexuální chování v ČR- situace a trendy. Praha: Portál, 2001. 15 s.

³³ Weiss, P. Sexuální deviace: klasifikace, diagnostika, léčba. Praha: Portál, 2002. 20 s.

³⁴ Weiss, P., Zvěřina, J. Sexuální chování v ČR- situace a trendy. Praha: Portál, 2001. 17 s.

V našem století se odehrály asi největší změny v sexuální chování lidí za posledních tisíc let. Autoři Weiss a Zvěřina vyjmenovávají faktory, které ovlivnily lidské chování. Změny nastaly odklonem od náboženské tradice a také od modelu patriarchálního typu rodiny. Spolu s proměnou modelu rodiny, tedy soužití žen a mužů v manželském svazku, bohužel přibývá i rozvodů. Vyskytují se také mimomanželské děti či jednopohlavní páry. Role ženy se ve společnosti změnila (odklonem od společnosti zaměřené na rodinu), což se odráží na ženském sexuálním chování. Snižuje se věk zahájení sexuálního života, zvyšuje se počet sexuálních partnerů a dívek zahajující sexuální život před zákonnou věkovou hranicí. Ve světě došlo také k uvolnění zákona povoleného věku prvního sexuálního styku u homosexuálů a celkově se v trestním zákoně změnila vyhlášky týkající se snižování dolní hranice zákona pohlavního zneužívání či znásilnění. Z geografického hlediska vykazuje značné odlišnosti éra 60. let v USA, kterou známe jako dobu hippie. Byla to sexuální revoluce, během které se výrazně uvolnila sexuální morálka u mladých lidí. Mladí lidé velmi mnohdy střídali sexuální partnery a často zkoušeli, spolu s drogovým či alkoholovým opojením, mnohé zdraví nebezpečné praktiky. Koncem osmdesátých let došlo vzhledem k tomuto způsobu života, tzv. volné lásce, k rychlému nárůstu počtu lidí nakažených virem HIV. Následovalo nové restriktivní sexuální chování.³⁵

V současné době, především od rozpadu totalitních režimů, se značně urychluje sexuální zrání mladých lidí jak po stránce psychické, tak i tělesné. Neustále se snižuje věk, ve kterém mladí lidé zahajují svůj sexuální život. Různé výzkumy potvrdily i tendence, které se týkají nárůstu počtu sexuálních partnerů, zvyšování věku prvního sňatku, ale také odpovědnější antikoncepční chování u stále mladších jedinců, a to nejen při náhodném pohlavním styku, ale i se stálým partnerem.³⁶ Většina provedených výzkumů dokazuje změny v oblasti sexuálního chování. Dospívající se chovají jinak, než se chovali předchozí generace. Weiss a Zvěřina zmiňují hlavní vývojové tendence v sexuální chování:³⁷

1. nižší věk zahajování pohlavního života

³⁵ Weiss, P., Zvěřina, J. Sexuální chování v ČR- situace a trendy. Praha: Portál, 2001. 30-31 s. ISBN 80-7178-558-X

³⁶ Tamtéž, 19 s.

³⁷ Tamtéž, 30 s.

2. zvyšování věku prvního sňatku
3. zvyšování počtu sexuálních partnerů
4. vyšší výskyt předmanželských sexuálních zkušeností
5. zvyšování počtu dospívajících, kteří mají první pohlavní styk před zákonnou věkovou hranicí
6. odpovědnější chování v oblasti antikoncepce (vyšší výskyt uživatelů kondomů)

1.1.3.1 Sexuální chování v ČR

Vývoj u nás byl deformovaný totalitním systémem, který uzavřel zemi před vlivem světových trendů – sexuální revolucí či zrovnoprávnění sexuálních menšin. Po listopadu 1989 u nás tedy logicky došlo k velkým změnám v oblastech sexuální morálky, postojů a chování. Mezi velká pozitiva patřil vzrůst užívání ženské antikoncepce, ta se stala pro ženy dostupná, zlepšila se informovanost žen v této oblasti a změnil se tak jejich životní styl, kdy se staly na mužích v oblasti antikoncepce naprosto nezávislé. Díky antikoncepci se radikálně snížil počet potratů a uměle přerušovaných těhotenství. Weiss a Zvěřina uvádějí sto tisíc interrupcí ročně před revolucí a padesát tisíc ročně po ní.³⁸

Tabulka č.1: Vývoj počtu umělých přerušování těhotenství od roku 1960 – 2000 v ČR³⁹

Rok	Umělé přerušování těhotenství
1960	67 550
1965	58 554
1970	71 893
1975	55 511
1980	68 930
1985	83 042
1990	107 131
1995	48 286
1999	37 157

Jak je z tabulky patrné, do roku 1980 počet potratů kolísal, střídavě se snižoval a zvyšoval, vlivem různých sociálních a ekonomických vlivů, na které ženy reprodukčně

³⁸ Weiss, P., Zvěřina, J. Sexuální chování v ČR- situace a trendy. Praha: Portál, 2001. 33 s. ISBN 80-7178-558-X

³⁹ Machová, J. Hamanová, J. Reprodukční zdraví v dospívání. Jinočany: H&H, 2002. 96 s. ISBN 80-86022-94-3

reagovaly. Např. výrazný pokles počtu interrupcí mezi 1970-1975 rokem spočíval v zavedení komplexu propopulačního opatření na podporu porodu třetích dětí. Od roku 1980 počet potratů radikálně stoupl, v roce 1987 byla uvolněna zákonná podmínka pro povolení potratů, což způsobilo obrovskou vlnu potratů, jak je z tabulky také patrné. V roce 1990 kulminoval, ale následkem užívání antikoncepce a lepší sexuální osvěty se počet radikálně snížil a v roce 1999 nedosahoval ani 40 000.⁴⁰

Asi nejviditelnější změna po revoluci nastala v oblasti komerčního sexu. Propukla pouliční prostituce, zavedly se erotické telefonní linky, otevřely se erotické kluby či hotely. Poměrně logické vyústění tohoto chování by měl být nárůst infekčních sexuálních onemocnění. Došlo k němu, nedá se však mluvit o nárůstu velkém, natož epidemickém. Po revoluci se zavedlo anonymní testování na virus HIV a slevilo se v pravidlech již nakažených obyvatel tímto virem. Po roce 1989 došlo k uznání práv homosexuálů, začaly se zakládat homosexuální organizace, které se poslední dobou snažily hlavně o zavedení registrovaného partnerství (uzákoněno v roce 2006)⁴¹ či o možnost adopce dětí. Otevření hranic logicky přineslo i své nevýhody, nárůst pohlavní nemoci HIV nebyl markantně zaznamenán, avšak výskyt pohlavní choroby jako např. kapavka a syfilis v Praze a příhraničních oblastech vzrostl až o 250%.⁴²

V našem státě výzkumy v oblasti sexuálního chování obyvatelstva kvůli totalitnímu režimu chyběly. Avšak epidemie HIV/AIDS v roce 1988 donutila totalitní režim provést výzkum týkající se problematiky ochrany a postojů spojené se sexuálním chováním obyvatelstva. Následně po revoluci v roce 1989 proběhlo mnoho výzkumů, z nichž autoři shrnují tyto závěry:

1. u mladší generace nalezen vyšší výskyt používání kondomů i antikoncepce (s porovnáním se Západem nadále nedostačující počet)
2. vyšší počty sexuálních partnerů české dívky uvádějí

⁴⁰ Machová, J. Hamanová, J. Reprodukční zdraví v dospívání. Jinočany: H&H, 2002. 96 s. ISBN 80-86022-94-3

⁴¹ URL 1

⁴² Weiss, P., Zvěřina, J. Sexuální chování v ČR- situace a trendy. Praha: Portál, 2001. 33 s. ISBN 80-7178-558-X

1.2 Sexualita a psychický vývoj dospívajících

Jak ukazuje Šilerová, vývoj sexuality, sexuálních vztahů a zkušenosti s tím spojené ovlivňují vývoj nejen dospívajících, ale i dospělých: „*Sexuální zkušenosti ovlivňují vztahy k okolí, tedy to, jací jsme, jak se hodnotíme ve vztahu k druhým a jak vnímáme sami sebe, zda si věříme apod. Sexuální výchova neovlivňuje pouze sexuální život člověka.*“⁴³ Dále autorka uvádí oblasti, které se sexualitou v období dospívání souvisejí.

V období dospívání je velmi důležité, aby jedinec získal **základní jistotu**, že lidské tělo a sexualita nejsou nic špatného. Důležitá je také důvěra k rodičům – dítě má mít pocit, že se jich může na jakékoliv choulostivé otázky týkající se sexuální tematiky kdykoliv zeptat. Pokud dospívající jedinec nabude dojmu, že sexualita a její projevy jsou něco špatného nebo úplné tabu, vznikají pak problémy v jeho komunikaci, partnerských vztazích a sexuálním životě. Následně může dojít k oslabení důvěry v rodině nebo k omezení komunikace s rodiči. V pubertě je velmi důležité, aby mladí lidé přijali změny, které se s jejich tělem dějí, akceptovali je a byli dobře připraveni. Tím se vytvoří dobrý základ pro přiměřené sebevědomí a sebedůvěru v sexuální oblasti, což podporuje další navazování a rozvíjení dobrých vztahů.

Sexualita se v období dospívání podílí na vytváření vztahů jak k opačnému, tak i stejnému pohlaví, na **budování sebevědomí a sebeúcty**. Vyvíjí se také základ pro rozvoj zodpovědných a dlouhodobých sexuálních vztahů s citem. V období dospívání je sebevědomí velice křehké – mladý člověk, který nemá potíže s navazováním vztahů s opačným pohlaví, si své sebevědomí potvrzuje. Ti, kteří jsou dlouho sami, se často považují za méněcenné. Tento pocit bývá častější u dívek, které často vidí problém ve své tloušťce a vzhledu. Pro dívky jsou vztahy s chlapci velmi důležité, často si spolu o chlapcích povídají. Dívka bez partnera, s malými sexuálními a partnerskými zkušenostmi, si často připadá nejistě a má pocit, že stojí mimo vrstevnickou skupinu.⁴⁴

Sexualita, ale také sexuální zkušenosti ovlivňují **postavení ve skupině vrstevníků**. Ti, kteří mají vztah a první sexuální zkušenosti za sebou, jsou obvykle ve skupině oblíbení

⁴³ Šilerová, L. Sexuální výchova, Praha:Grada, 2003. 54 s. ISBN 80-247-0291

⁴⁴ Tamtéž. 56 – 57 s.

a uznávání. Stávají se často vzorem pro ostatní, kteří se jim chtějí vyrovnat. Spousta vztahů v tomto období začíná často z důvodu, že to dělají ostatní. I z tohoto důvodu vztahy v tomto období mají jen malou naději na budoucnost.⁴⁵ Pro některé jedince je postavení ve skupině natolik důležité, že mají sklony k chlubitosti. Chlapci se tímto chvástáním často podněcují k sexuálním dobrodružstvím. Dívky brzy zjišťují, že pro ně platí nespravedlivý dvojitý metr – chlapci, kteří se vytahují četnými a mnohými sexuálními zkušenostmi, jsou mezi ostatními oblíbení a přijímáni jako vzor. Zato dívky, které často střídají své sexuální partnery, rozhodně nejsou hodnoceny tak kladně.⁴⁶

Sexualita vytváří systém vlastních **mravních hodnot**. Mnoho otázek o sexualitě vyžaduje konfrontaci s vlastními postoji, hodnotami a morálním cítěním. Alespoň u těch, kteří si etickou a morální složku sexuality uvědomují a připouštějí. Dospívající podnikají rozhodnutí v oblasti sexuality sami, bez vědomí rodičů, někdy i proti jejich vůli. Mladý člověk zvažuje různé možnosti, diskutuje se svým okolím a tříbí tak svůj hodnotový systém a morální usuzování. „Často se opírá o hodnoty získané v rodině, ale většinou je podrobuje kritickému přezkoumání.“ (Šilerová, 2003)

Vztahy a sexualita velice podporují **osamostatňování** se od rodičů, protože dospívající přezkoumávají a někdy i nepřijímají názory svých rodičů. Mladí lidé si začínají vytvářet citové vztahy mimo rodinu. Dosud zažívali vztahy ryze kamarádské, ale zkušenost partnerského vztahu je odlišná. Mají pro sebe člověka, kterému dávají svou lásku, často více než svým rodičům. Tyto vztahy prožívají sami za sebe, ne jako součást rodiny. Pro některé rodiče je tato doba složitá a musejí se s osamostatňováním svých dětí složitě smířovat. „Zákazy, příkazy, bráněním vztahu i citovým vydíráním poskytují svému dítěti medvědí službu. Vztahy v tomto období jsou u dětí velice nestálé, první lásky nemají dlouhého trvání, avšak konec těchto vztahů přináší velké zklamání a hořkost. Mladí lidé hledají pomoc, nejčastěji u svých rodičů, pokud komunikace a vztah mezi nimi funguje i přes malé odloučení, které první vztahy přináší. V rodinách, kde panuje vzájemná láska a pochopení mezi dětmi a rodiči, tam hluboké vztahy přetrvávají po celý život. Mění se pouze jejich podoba.“ (Šilerová, 2003)

⁴⁵ Šilerová, L. Sexuální výchova, Praha:Grada, 2003. 55 s. ISBN 80-247-0291

⁴⁶ Fenwicková, Smith. Kniha o dospívání pro rodiče a děti. Bratislava: Ina, 1994. 124 s. ISBN 80-85680-52-1

V rodinách, kde rodiče mají s osamostatňováním svých dětí problémy a řeší je zákazy či závažnějšími spory, může nastat v dospívajících pocit silného vzdoru. K sexuálnímu projevu dochází pak ne z lásky, ale z protestu a snahy udělat něco po svém, nebo dokázat rodičům, že na své děti nemají takový vliv a kontrolu.⁴⁷

Dospívající si začínají uvědomovat své postavení ve společnosti a klesající závislost na rodičích. Zjišťují také, že jsou témata, o kterých nechtějí s rodiči mluvit, přestože s tím třeba nikdy neměli v dětství problém. Také začínají přemýšlet o životě svých rodičů, mnohdy se s nimi neztotožňují a představují si svůj život a výchovu dětí odlišně.⁴⁸

Sexualita může v některých případech fungovat jako **únik z nepříznivého rodinného prostředí**. Většinou se jedná o psychický únik, kdy se mladý člověk přiklání ke svému partnerovi nebo partnerům, aby získal pocity, které se mu od rodičů nedostává. Hledá lásku, blízkost a porozumění jinde, často za každou cenu. Vztahy, které vznikají jen jako náhrada za nedostatek citu v rodině, mají mizivou šanci na delší trvání. Takto znevýhodnění dospívající rychle nahrazují své rozpadající se vztahy novými, většinou při výběru partnera nejsou příliš nároční.⁴⁹

Sexualita se v tomto období může stát také prostředkem pro **vyjádření agrese**, jakých si negativních postojů, vztahů či pocitů. Zejména pro ty, kteří nespojují svůj sexuální vztah s láskou, může sexualita v určitých obdobích sloužit k vybití agrese. To se často děje při náhlé ztrátě partnera. Opustí-li chlapce dívka, může se mstít všem dalším dívkám ponižováním a ubližováním. Často se to projevuje pouhým využitím pro jeho sexuální touhu, bez lásky a dlouhodobé vidiny vztahu rychle dívky opouští a střídá. I nevěra je forma vyjádření zlosti a agrese, kdy se dospívající mstí partnerovi nebo ztracené lásce.⁵⁰

⁴⁷ Šilerová, L. Sexuální výchova, Praha:Grada, 2003. 57 - 58 s. ISBN 80-247-0291

⁴⁸ Fenwicková, Walker. Sexuální výchova, Průvodce citovým a tělesným dozráváním. 1. vyd Praha: Cesty, 1996. 30 s. ISBN 80-7181-022-3

⁴⁹ Šilerová, L. Sexuální výchova, Praha:Grada, 2003. 58 s. ISBN 80-247-0291

⁵⁰ Tamtéž, 58 s.

2 Sexuální výchova

Od sexuality se dostáváme k dalšímu tématu s ní úzce spojenou – sexuální výchova. Pomáhá chápat rozdíly mezi pohlavími, učí jedince zodpovědnému sexuálnímu životu a chování, propaguje propojení sexu s láskou a pomáhá člověku žít spokojený život bez nemocí či základních nevědomostí. Znalosti v oblasti sexuality jsou pro každého jedince důležité, učí každého z nás zodpovědnosti a chrání nás před sexuálními nemocemi.⁵¹

Sexuologický slovník⁵² nám připomíná, že u nás bychom měli mluvit spíše o sexuální osvětě, která nám poskytuje informace o sexualitě a tématech s tím spojených (partnerský vztah, sexuální morálka, antikoncepce, pohlavně přenosné choroby, partnerský vztah, pohlavní orgány apod.). Nadále se dozvídáme, že člověk je živočich, kterému je sex jako samostatný čin od dítěte tabuizován. Na rozdíl od zvířat, která se sexu učí nápodobou, dítě sexuální aktivity dospělých vidět nemůže. Proto člověk nahrazuje tuto nápodobu slovním popisem a radami. Odborníci se v oblasti sexuální výchovy často liší a rozcházejí. Na jedné straně převládá názor, že poskytování informací o sexu je škodlivé, na druhé straně se vědci domnívají, že tabuizace sexu je špatná a vede mládež k sexuálně nezralému chování a zároveň k touze po předčasných sexuálních zážitcích. Osobně se přidávám k druhé skupině, jelikož jsem toho názoru, že sexuální výchova může být jen prospěšná, je-li přiměřená a probíhá-li jak v rodině, tak i ve škole.

Radim Uzel ve své příručce popisuje sexuální výchovu takto: „*Sexuální výchova, na rozdíl od ostatních výchovných disciplín, bývá často posuzována také z hlediska politického, náboženského, nebo obecně etického. Vzdělání a uvědomění učitelé ovšem prováděli sexuální výchovu svých žáků snad už od dob J.A.Komenského, postupovali většinou empiricky podporováni vlastní životní zkušeností, aniž k tomu po dlouhá léta potřebovali jakékoliv rukověti či osnovy.*“⁵³ Autor poté zmiňuje, že největším problémem sexuální výchovy je nízká či nulová komunikace mezi školou a rodiči.

⁵¹ Jachanová-Doleželová, A. Sexuální výchova => prevence interrupcí, AIDS a cesta k odpovědnému partnerství a rodičovství. Gender studies. Praha 2006 1 s.

⁵² Caponni, V., Hajnová R., Novák, T.: Sexuologický slovník. Praha: Grada 1994. 123 s. ISBN 80-7169-115-1

⁵³ Uzel, Radim. Sexuální výchova. Vzdělávací institut ochrany dětí. 2006 22 s. ISBN 80-86991-69-5

Problémem v oblasti sexuální výchovy je fakt, že by se s ní mělo začít v co nejtělejší věku. Jak popisuje Doleželová: „*Základem pro odpovědné chování v oblasti reprodukčních práv je dostatečná informovanost, která by měla být poskytována již v dětství. Na sexuální vzdělávání dětí je důležité se zaměřit ještě v období, kdy neprovozují sexuální styk s druhou osobou.*“⁵⁴ Autorka dodává, že o všech negativních tématech, jako je neplánované rodičovství či sexuálně přenosné choroby, by se měly setkat dříve teoreticky a slovně než v praxi. Díky sexuální výchově se často povede takovému setkání zabránit úplně. Petr Weiss dodává: „*V předškolním věku je doba, kdy diskuse o penise je pro děti stejná jako diskuse o nosu. Nemorální přidech sexuálním věcem přidáváme my a tím jim kazíme radost ze sexuálních věcí dopředu.*“⁵⁵

2.1 Sexuální výchova v rodině

Doc. PhDr. Zdeněk Matějček rozlišuje tři oblasti sexuální výchovy v rodině:

- vztah – pod tím si představme citový vztah k lidem, který již v batolecím věku zajišťují rodiče a vzniká předpoklad, jaké dítě bude mít v budoucnu vztahy ke svým příbuzným, přátelům a partnerům
- vzor – dítě přirozeně přijímá chování svých rodičů a blízké rodiny, učí se nápodobou a rodiče jsou jakýmsi modelem ve vzájemné interakci i v sexuálním chování
- poučení – v této oblasti hraje důležitou roli, zda byly splněny předchozí dvě oblasti, bez nich je poučení totiž bezvýsledné; do oblasti poučení vstupuje také škola, avšak poučení by nejprve mělo přicházet z rodiny a to již v době, než se dítě dostane do školy (tzn. v předškolním věku).⁵⁶

Důležitost a nenahraditelnost rodiny v jakékoli výchově je neoddiskutovatelná, protože právě rodiče jsou v životě dítěte vzorem, a to nejen během dospívání. První sexuální zjištění

⁵⁴ Jachanová-Doleželová, A. Sexuální výchova => prevence interrupcí, AIDS a cesta k odpovědnému partnerství a rodičovství. Gender studies. Praha 2006 1 s.

⁵⁵ Petr Weiss je citován z pořadu Máte slovo, odvysílaný dne 13.5.2010 na ČT1

⁵⁶ Hajnová, Kleinová. Průvodce sexuální výchovou pro základní a střední školy. Vydavatelství Odvoz, Brno. 2002 11 s. ISBN 80-7013-359-7

pohlaví závisí na postoji rodičů k sexualitě. Představy o rodině, lásce, partnerských vztazích a manželství si dítě vytváří na základě vztahu mezi svým otcem a matkou. Najde-li mezi nimi manželskou lásku, bezděčně v ní uvidí sexuální lásku a spojí si tak projev lásky s podstatu sexuality. Právě spojení lásky a sexuality pojmenovává autor jako nejzávažnější poznatek v celé sexuální výchově.⁵⁷ Jak už víme, se sexuální výchovou by se nemělo čekat do staršího věku dítěte či sexuální otázky tabuizovat. Rodiče by neměli sexuální výchovu v rodině opomíjet a měli by být již během mladšího školního věku svých dětí připraveni na případné dotazy, které dříve či později přijdou. Děti jsou od narození zvědavé a bylo by pošetilé domnívat se, že např. rozdíly mezi chlapci a děvčaty je nebudou zajímat. Radim Uzel dodává, že vyhýbání se lehkým odpovědím v mladším školním věku vede k pozdějšímu výsměchu od dětí, které se správné odpovědi dozvědí buď od svých kamarádů či z médií, které jsou v dnešní době hojně rozšířeny a jsou většinou dost nespolehlivé.⁵⁸ Již v tomto období hrozí, že dítě si přivlastní fámu či zastaralý názor a slepě ho přijme za své a věří mu.⁵⁹ Ve své podstatě se vlastně nejedná o nic špatného, když se děti o sexualitě mezi sebou baví, rozhodně by jim to dospělí neměli zakazovat. Avšak první informaci ze sexuální tematiky by mělo dítě získat spíše od rodičů než od kamarádů. Pomohou tak dětem korigovat nesprávná fakta či představy o sexualitě. Dospívajícím tím navíc pomáhají při odolávání vlivu vrstevníků či vnucování nespolehlivých informací. Bez větších potíží přijmou fakt, že někteří vrstevníci již začali sexuálně žít. Odolávají tak snadněji nutkání mít první pohlavní styk jen z důvodu, že ho mají ostatní.⁶⁰

Někteří rodiče mohou mít potíže s nacházením správných odpovědí. V tom případě Augustyn radí nastudovat odbornou literaturu, co je v jakém věku vhodné odpovídat či dotázat se odborníka (obvodního dětského lékaře či psychologa). Rodič by při odpovídání měl pamatovat také na celkové citové zaujetí odpovědi. Dítě se na sexuální otázky ptá stejně

⁵⁷ Augustyn, J. Sexualita v našem životě. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 1995. 67 s. ISBN 80-85527-99-5

⁵⁸ Uzel, Radim. Sexuální výchova. Vzdělávací institut ochrany dětí. 2006, 23 s. ISBN 80-86991-69-5

⁵⁹ Jachanová - Doleželová, A. Sexuální výchova => prevence interrupcí, AIDS a cesta k odpovědnému partnerství a rodičovství. Gender studies. Praha 2006 1 s.

⁶⁰ Šilerová, L. Sexuální výchova, Praha:Grada, 2003. 9 s. ISBN 80-247-0291

nevinně jako na ostatní věci, jakékoliv zaváhání, úlek či stud dítě vycítí. Rodiče by tedy měli odpovídat klidně, vyrovnaně, čímž dají dítěti najevo, že sexuální záležitosti jsou naprosto přirozené. Je-li rodič nervózní, kdy předat dítěti jaké informace, je poměrně přirozené nechat dítě se ptát. Dítě samotné dává rodiči jasně najevo, že něco neví, že ho něco v oblasti sexuality zajímá a hlavně, že je připraveno dozvědět se pravdu.⁶¹ Navíc by rodiče měli pamatovat na fakt, že co se dítě dozví od nich, bude brát jako více pravdivé než informace, které se dozví pokoutně, ať už od přátel či z médií. Navíc rozhovory o sexualitě mohou jejich dosavadní vztah s dětmi prohloubit a posílit vzájemnou důvěru a blízkost. Otevřená konverzace utvrdí v dítěti pocit, že se na své rodiče může kdykoliv a s čímkoliv obrátit.⁶²

S dětmi by tedy měli rodiče vždy hovořit otevřeně a pravdivě. Jejich potomek by měl být přesvědčen o tom, že tatínka a maminky se smí zeptat úplně na všechno. Rodiče mívají nejčastější rozpaky ze strachu, aby svým dětem toho neřekli příliš mnoho a příliš brzy. Jak Radim Uzel uvádí: „*Tento strach je samozřejmě zbytečný, protože dítě přijímá pouze informace, které jsou jeho věku a duševnímu obzoru přístupné a srozumitelné, všechno ostatní okamžitě pustí ze zřetele. Spíše bychom se tedy měli snažit o to, abychom toho dítěti neřekli příliš málo a příliš pozdě.*“⁶³ Mělo by tedy v rodině být naprosto přirozené, že se dítě chce dotknout rostoucího břicha maminky či podívat se na tatínka ve vaně.

Rodiče by neměli před svým dítětem schovávat pohledy na lidskou nahotu či nedeťanští sexuální styk. Čím více to budou schovávat, tím více bude v dětech zvědavost na toto téma sílit. Naopak probíhající sexuální akt dvou lidí např. ve filmu může rodič dítěti vysvětlit jako přirozený akt v dospělosti⁶⁴ a pomocí otázek zjistit, kolik toho už o sexuálním styku ví a zná. Zakrývání očí a posílání dětí do postele je naprosto nevhodné, neboť se tím sexualita v dětech potlačuje a sexuální témata se tabuizují.⁶⁵ Mnozí sexuologové, psychologové a lékaři se jednotně shodují na faktu, že by dítě mělo znát a používat správné fyziologické výrazy

⁶¹ Augustyn, J. Sexualita v našem životě. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 1995. 71 s. ISBN 80-85527-99-5

⁶² Šilerová, L. Sexuální výchova, Praha:Grada, 2003. 20 s. ISBN 80-247-0291

⁶³ Uzel, Radim. Sexuální výchova. Vzdělávací institut ochrany dětí. 2006, 24 s. ISBN 80-86991-69-5

⁶⁴ Tamtéž, 24 s.

⁶⁵ Šilerová, L. Sexuální výchova, Praha:Grada, 2003. 22 s. ISBN 80-247-0291

intimních partiích. Rodiče velmi často používají zdrobněliny či frázi „tam dole“, avšak pro dítě je význam v používání správných výrazů důležitý hned z několika důvodů. Jak Šilerová vysvětluje,⁶⁶ prvním z nich je snadnější vysvětlení v případě zdravotních problémů, co konkrétně dítě bolí. Dalším důvodem je možné zjištění sexuálního zneužívání, neboť poučené dítě se dokáže lépe bránit a je schopno snadněji popsat, co se mu přihodilo. Hlavně samotná sexuální výchova probíhající již od útlého dětství riziko zneužívání do jisté míry zmenšuje, rodiče by měli mít na paměti, že je nezbytné dětem připomínat práva týkajících se jejich těla a pohlavních orgánů, jednorázové vysvětlení je v tomto případě nedostačující. Důležitým přínosem je pro dítě také fakt, že správnými anatomickými názvy získává přirozený, neproblematický vztah k vlastnímu tělu. Povídáním o pohlavních orgánech a o tom, jak lidské tělo funguje, dochází k výraznému zlepšení přijímání vlastní sexuality. Pochopení rozdílů mezi pohlavími vede také k přirozenému vztahu k vlastnímu tělu, čímž se snižuje riziko výskytu problému v pozdějším sexuálním chování jedince. Šilerová shrnuje tuto záležitost takto: „*Pokud již malé dítě pochopí odlišnosti mezi ženským a mužským pohlavím a považuje je za přirozené a samozřejmé, má vytvořen důležitý základ pro další vývoj.*“⁶⁷ Navíc se dle autorky může při zatajení či nevysvětlení základních biologických změn u děvčat a chlapců (jako např. růst prsou, menstruace či poluce) dojít k pocitu, že se děje něco divného či nemocného. Proto dospívajícím velmi pomáhá, když jsou na tyto biologické mezníky dobře připraveni dopředu a berou je jako nedílnou a normální součást svého dospívání.⁶⁸ V rodině by se nemělo také zapomínat na dodržování intimní hygieny. Čím dříve tento důležitý návyk dítě rodič naučí, tím lepší mu připraví podmínky pro upevnění sexuálního a reprodukčního zdraví.⁶⁹

Na pravdivost odpovědí by rodiče neměli zapomenout ani v dospívání, jakékoliv zatajení či lež způsobuje ztrátu důvěry u rodičů. Rodiče by vždy měli myslet na své děti a měli by si uvědomovat, že jakákoliv lež či zlomek zatajení v sexuálním životě dospívajících může

⁶⁶ Šilerová, L. Sexuální výchova, Praha:Grada, 2003. 22 s. ISBN 80-247-0291

⁶⁷ Tamtéž, 11 s.

⁶⁸ Tamtéž 12 s.

⁶⁹ Machová, J. Hamanová, J. Reprodukční zdraví v dospívání. Jinočany: H&H, 2002. 140 s. ISBN 80-86022-94-3

způsobit nevhodné sexuální chování či problémy (např. předčasné těhotenství).⁷⁰ Šilerová klade důraz na emoční stránku rodiny, neboť nedostatek lásky a důvěrného vztahu k dítěti a nezájem o něj je nepřekonatelnou bariérou v oblasti rodinné sexuální výchovy a je to obrovská ztráta pro dítě nejen v oblasti sexuální výchovy. Navíc nezapomeňme, že v takovémto případě je dítě ohroženo mnoha riziky.⁷¹

2.2 Sexuální výchova ve světě

Sexuální výchovu nelze oddělit od počátku lidstva, avšak počátek najdeme až v 19. století, kdy sexuální výchově položily kořeny zakladatelé a první průkopníci sexuální výchovy A.H. Forel a H.H. Elvis. Největší rozmach sexuální výchovy zaznamenáváme v 60. letech 20. století, kdy se zrodila základní implementace sexuální výchovy do školního vzdělávání.⁷²

Pojem sexuální výchova má ve světě různé názvy a většinou se zabývá rozdílnými tématy, avšak cíl výchovy je stejný. V rozvojových zemích se setkáváme s tzv. populační výchovou, kdy se do popředí zájmů dostává regulace přirozeného přírůstku obyvatel, tedy antikoncepční metody a různé prognózy v oblastech demografické revoluce. V některých severských zemích (Dánsko, Finsko) a ve Velké Británii se potkáme s názvem *Výchova k mezilidským vztahům a ke komunikaci*. Učí tedy děti komunikovat, vytváří etické hodnoty a věnuje se psychologickým a kulturním aspektům lidského partnerství. Pro bývalé socialistické země, ale také pro jihoevropské země, je charakteristické označení *Rodinná výchova*. Ta se zabývá hlavně na budoucí rodinný a manželský život dítěte. Syntézou všech zmiňovaných směrů je Sexuální výchova, jak je pojmána ve Švédsku a v USA. Tak ji chápe i Mezinárodní federace pro plánované rodičovství (IPPF) v souladu se Světovou zdravotnickou organizací (WHO). Sexuální výchova tak nepřipravuje pouze na rodinný život a vztahy, ale zároveň připravuje na zdravý sexuální život. Klade důraz na antikoncepci, ale také na psychologické problémy

⁷⁰ Augustyn, J. Sexualita v našem životě. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 1995. 74 s. ISBN 80-85527-99-5

⁷¹ Šilerová, L. Sexuální výchova, Praha:Grada, 2003. 28 s. ISBN 80-247-0291

⁷² Rašková, M. Připravenost učitele k sexuální výchově v kontextu pedagogické teorie a praxe v české primární škole. Olomouc 2008. 25 s. ISBN 978-80-244-2077-6

spojené s partnerským soužitím, učí vzájemné úctě ve vztahu, pocitu zodpovědnosti za sexuální chování a nezapomíná zmiňovat lásku.⁷³

2.3 Sexuální výchova v ČR

Předmět sexuální výchova je na základních školách v České republice vyučován v rámci jiných předmětů, nevystupuje tedy jako samostatný předmět. I přesto, že se po sametové revoluci v roce 1989 uvolnila morálka a sex již od té doby není tabu, je stále nedostačující. Nejprve rozebereme základní začlenění sexuální výchovy do škol, poté jeho problémy, a nastíníme možná zlepšení a zefektivnění výuky.

2.3.1 Cíle sexuální výchovy na ZŠ

Cíle sexuální výchovy ve školní praxi se definují na třech rovinách, které odrážejí stav rozvoje a potřeb společnosti a lidí žijících v této společnosti. Cíl sexuální výchovy je současně i historickým a filosoficko-světónázorovým fenoménem.⁷⁴

- rovina kognitivní a informativní
- rovina postojová a emocionální
- rovina dovedností, návyků a chování

Z uvedených cílů vyplývá, že v sexuální výchově nejde pouze o vědomosti získané výukou, ale důraz se klade také na individuální postoje, které si má žák na základě vědomostí vytvořit. Radim Uzel zásadní cíle sexuální výchovy prohlubuje a dále je rozvíjí následovně:⁷⁵

- prospěch mladé generace
- prevence předčasných a nežádoucích otěhotnění
- snížení počet pohlavně přenosných chorob
- boj proti zneužívání dětí a sexuální kriminalitě
- zlepšení mezilidských a partnerských vztahů

⁷³ Uzel, Radim. Sexuální výchova. Vzdělávací institut ochrany dětí. 2006, 24 s. ISBN 80-86991-69-5

⁷⁴ URL 3

⁷⁵ Uzel, Radim. Sexuální výchova. Vzdělávací institut ochrany dětí. 2006, 25 s. ISBN 80-86991-69-5

- tolerance k sexuálním menšinám

Autorka Doleželová-Jachanová v hlavních důvodech sexuální výchovy s Uzlem souhlasí, avšak přidává ještě aktuálnější témata, mezi nimiž jsou následující:⁷⁶

- prevence násilí v intimních vztazích
- vytvoření pozitivního a odpovědného vztahu k vlastní sexualitě
- podpora zdravého životního stylu

V metodice pro ZŠ a střední školy najdeme cíle podobné, avšak tyto nebyly výše zmiňované.⁷⁷

- odložení startu pohlavního života na dobu zralosti
- u všech témat zdůraznit morální hodnocení
- úzce spolupracovat s rodiči a připomínat jim nezastupitelnou roli v sexuální výchově v rodině

2.3.2 Obsah sexuální výchovy

Obsahem sexuální výchovy se rozumějí všechny vědomosti, postoje, hodnoty a chování, které by měl žák během sexuální výchovy získat, a které vedou k naplnění stanovených cílů. Obsah by měl být postaven na základě těchto vlivů:⁷⁸

- Aktuální společenská potřeba a dění (reakce na případný růst negativních jevů)
- Vlivy z modelových zemí
- Kultura společnosti, politologie státu
- Aktuální společenské normy a zákony

⁷⁶Doleželová - Jachanová, A. Sexuální výchova => prevence interrupcí, AIDS a cesta k odpovědnému partnerství a rodičovství. Gender studies. Praha 2006 1 s.

⁷⁷ Hajnová, Kleinová. Průvodce sexuální výchovou pro základní a střední školy. Vydavatelství Odvoz, Brno. 2002 11 s. ISBN 80-7013-359-7

⁷⁸Täubner, V. Metodika sexuální výchovy. Státní zdravotní ústav, Praha 1996. 14 s. ISBN 80-7071-029-2

- Rozvoj vědeckého poznání v příbuzných vědách (pedagogika, medicína, psychologie)
- Oponentní postoje vyplývající z různých sociálních skupin či světozorných postojů

Realizace výuky by s tímto obsahem měla samozřejmě probíhat ve škole, v rodině a také v rámci výchovy v dětských zájmových organizacích.

Podrobný obsah sexuální výchovy sestavil kolektiv pod vedením MUDr. Mellana a MUDr. Brzka v roce 1994⁷⁹, kteří přepracovali a přizpůsobili koncepci tzv. Guidelines for Comprehensive Sexuality Education. Obsah sexuální výchovy pro žáky prvního až třetího stupně základních škol tvoří šest základních tematických okruhů. Ty jsou pak dále členěny do dalších dílčích témat:⁸⁰

1. Člověk – muž a žena
2. Vztahy mezi lidmi
3. Osobní dovednosti
4. Sexuální chování
5. Sex a zdraví
6. Sex a kultura

Těchto šest tematických okruhů zůstává beze změny pro každý stupeň základní školy. Na druhém stupni se počítá s doháním případných nevědomostí či zanedbání sexuální výchovy, učitel by měl přizpůsobit výuku a témata každé třídy (klíma, dosavadní znalosti). Dílčí témata a okruhy jsou pouze okrajové.⁸¹

⁷⁹ Hajnová, Kleinová. Průvodce sexuální výchovou pro základní a střední školy. Vydavatelství Odvoz, Brno. 2002 12 s. ISBN 80-7013-359-7

⁸⁰ URL 3

⁸¹ Tamtéž

2.3.2 Principy sexuální výchovy

Jak už víme, sexuální výchova je specifická svým propojením výuky a výchovy, během něhož si žák vytváří ze získaných vědomostí vlastní hodnoty a postoje. Postoje získané v sexuální výchově by měli být součástí postoje žáka k aktuální nebo budoucí skutečnosti, jen tak se stane zárukou odpovědného chování. Proto si sexuální výchova ke kvalitní výuce stanovila principy, které při svém dodržení zvyšuje efektivitu výuky. Principy, které uvádí Täubner, jsou následující:⁸²

- Princip spolupráce rodiny a školy
- Princip začlenění sexuální výchovy do všeobecné výchovy žáka
- Princip vědeckého poznání a stupeň rozvoje společnosti
- Princip důvěry
- Princip koedukovanosti
- Princip etičnosti v sexuální výchově
- Princip přiměřenosti
- Princip přiměřenosti
- Princip komplexnost a harmonie v sexuální výchově
- Princip odbornosti vychovatele a spolupráce se žákem

Spolupráce rodiny a školy je sice uzákoněná, ale v praxi bývá bohužel často komunikace nulová. Učitelka Marie Nováková vidí tento problém takto: *„Když už si učitelé najdou čas a pozvou si rodiče do školy na setkání ohledně probírané sexuální výchově, přijde jich malá hrstka. My učitelé pak nemáme motivaci je opět zvát, zájem ze strany rodičů je o sexuální výchovu na školách nulový.“*⁸³

⁸² Täubner, V. Metodika sexuální výchovy. Státní zdravotní ústav, Praha 1996. 14 s. ISBN 80-7071-029-2

⁸³ Marie Nováková je citována z pořadu „Máte slovo“, odvysílaný dne 13.5.2010 na ČT1

2.3.3 Podmínky realizace sexuální výchovy

Pro sexuální výchovu nejsou důležité pouze principy, ale také podmínky pro její výuku. Při vyučování sexuální výchovy by pedagog neměl zapomínat na podmínky endogenní (vnitřní) a exogenní (vnější). Mezi ty vnitřní patří dědičné, vrozené i získané vlastnosti žáka i jeho aktuální duševní či zdravotní stav. Vnější podmínky jsou pak geografické, materiální či společenské. Pro sexuální výchovu však platí širší okruh podmínek, které jsou:⁸⁴

- Znalost úrovně vědomostí, postojů, dovedností a chování žáků
- Schopnost vytvářet pozitivní přátelské vztahy mezi žáky navzájem a mezi žáky a učitelem
- Dobré materiální pomůcky sexuální výchovy
- Dostatečný časový prostor pro sexuální výchovu
- Pozitivní vztah celého učitelského sboru k sexuální výchově

2.3.4 Zařazení sexuální výchovy

Sexuální výchova je v základních školách realizována zejména prostřednictvím vzdělávacích oblastí „Člověk a jeho svět“ na 1. stupni ZŠ a „Člověk a zdraví“ na 2. stupni ZŠ. Tyto vzdělávací oblasti jsou dále tematicky propojeny se vzdělávacími oblastmi „Člověk a společnost“, „Člověk a příroda“, s průřezovými tématy „Osobnostní a sociální výchova“ a „Mediální výchova“ a tematicky zasahuje také do dalších vzdělávacích oblastí a průřezových témat.⁸⁵ Ve 4. a 5. ročníku základních škol je sexuální výchova součástí oblasti výchovy ke zdraví, která je realizovaná v předmětech přírodověda a prvouka. Od 6. do 9. třídy je pak sexuální výchova vyučována v rámci předmětu rodinná výchova. Často se ale bohužel stává, že sexuální výchova je z té rodinné naprosto vynechána či vyřešena dvěma

⁸⁴ Täubner, V. Metodika sexuální výchovy. Státní zdravotní ústav, Praha 1996. 15 s. ISBN 80-7071-029-2

⁸⁵ URL 5

přednáškami od externích odborníků⁸⁶ Najdeme ji také v biologii a v tělesné výchově. Na třetím stupni se prohlubuje výklad přátelství, lásky, ochrany před nemocemi atd. Klade se také důraz na asertivní chování.⁸⁷

2.3.4.1 Výchova ke zdraví

Na základě Standardu základního vzdělávání Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR (dále jen MŠMT ČR) je výuka předmětů na základních školách rozdělena do několika oblastí. Mezi nimi je i oblast zdravého životního stylu, kam patří tělesná výchova a sport a již zmiňovaná výchova ke zdraví. Mezi okruhy kmenového učiva výchovy ke zdraví patří vedle zdravé výživy či prevence zneužívání návykových látek také následující:⁸⁸

- Základy sexuální výchovy.
- Biologické, psychologické, sociální, filozofické, kulturní a právní aspekty lidské sexuality.
- Lidské tělo, dospívání, pohlavní rozdíly mezi ženami a muži, přátelství, výběr partnera, láska, lidská reprodukce, sexuální chování, nemoci přenosné pohlavním stykem, plánované a neplánované rodičovství, antikoncepce, početí, těhotenství, formování rodičovských rolí, porod, potřeby dítěte a péče o ně.
- Sexuologická rizika pro zdraví jednotlivce, rodiny, společnosti, rizikové sexuální chování, ochrana před virem HIV/AIDS, sexuální zneužívání.
- Etická stránka sexuality, vliv postojů, víry, morálky, sociálních hledisek na sexualitu, odpovědné rodičovství.

Výchova ke zdraví si za cíl klade především, aby žáci a žákyně „poznali způsoby, jak pochopit a zvládat období svého dospívání, pochopili význam odpovědného přístupu k navazování partnerských vztahů a k převzetí rodičovské role, získali základní poznatky

⁸⁶Jachanová - Doleželová, A. Sexuální výchova => prevence interrupcí, AIDS a cesta k odpovědnému partnerství a rodičovství. Gender studies. Praha 2006 2 s.

⁸⁷ Täubner, V. Metodika sexuální výchovy. Státní zdravotní ústav, Praha 1996. 9 s. ISBN 80-7071-029-2

⁸⁸ URL 2

v oblasti lidské sexuality, dokázali se vyvarovat rizikovým formám sexuálního chování a odpovědně se rozhodovat v oblasti sexuálního zdraví – pochopit důvody pro odklad startu do pohlavního života.⁸⁹

2.3.4.2 Rodinná výchova

Rodinná výchova je samostatným vyučovacím předmětem pro žáky a žákyně 6. až 9. třídy. Na stránkách MŠMT ČR se o rodinné výchově dozvídáme, že „*nejdůležitějšími obsahovými prvky předmětu jsou zdraví a rodina jako základní předpoklad utváření aktivního zdraví každého jedince a jeho sociálních vztahů. Rodinná výchova ve svém výrazně činnostním pojetí umožňuje učitelům navazovat potřebný kontakt se žáky, vnést do školy více vzájemného lidského pochopení, přispět k tolik potřebnému přiblížení školy a rodiny a zároveň vypěstovat nezbytné dovednosti, návyky a potřebné životní postoje*“.⁹⁰

Předmět rodinná výchova navazuje na výchovu ke zdraví, která se učí ve 4. a 5. ročnících základních škol. V rodinné výchově jsou témata z těchto nižších ročníků prohlubována a rozvíjena o další vědomosti. MŠMT ČR doporučuje, jaké učivo by mělo být v rámci rodinné výchovy probíráno. Vedle učiva o rodině, rozvoji osobnosti či o péči o zdraví zde najdeme i doporučené osnovy k výuce sexuální výchovy. V tomto úseku jsou vedle obecnějších bodů (jako například „vztahy mezi lidmi“) uvedeny také pojmy masturbace (mýty a skutečnost očima lékařů), metody antikoncepce (přirozená, bariérová, hormonální), sexuální orientace. V mnoha jiných publikacích jsou právě tyto pojmy bohužel často tabuizovány.⁹¹ MŠMT ČR doporučuje vyučovat rodinnou výchovu pro dívky i chlapce společně, ovšem poukazuje i na možnost prezentovat učivo v některých případech odděleně, např. při výuce o intimní hygieně chlapců a dívek.⁹²

⁸⁹ URL 2

⁹⁰ Tamtéž

⁹¹ Jachanová - Doleželová, A. Sexuální výchova => prevence interrupcí, AIDS a cesta k odpovědnému partnerství a rodičovství. Gender studies. Praha 2006 5 s.

⁹² URL 2

2.3.5 Je sexuální výchova v ČR dostačující?

Dle psychologů, učitelů a sexuologů je sexuální výchova na českých školách bohužel nedostačující. Učitelé mnohdy nevědí, jak ji učit, z médií (nejčastěji z televize, časopisů) či od vrstevníků a spolužáků, tedy nikoliv od rodičů či školy, se žáci často dozvídají mylné a scestné informace, které považují za správné. Dalším důkazem, že je sexuální výchova nedostačující, je dle autorky balíček také tabuizace sexuality při vyhýbání se sexuálním tématům, která způsobuje závažné dopady na psychiku a sexuální vývoj. Tím se potvrzují zastaralé genderové stereotypy, že muž nemá nad svou sexualitu kontrolu a ženy jsou podrobeny rodinnému životu a spjaty s pocitem lásky a nutného uspokojování muže. Závažným nedostatkem je také nahrazení systematické sexuální výchovy v hodině jednou externí přednáškou od odborníka.⁹³ Z vlastní zkušenosti si pamatuji přednášku, v níž nás křesťansky orientovaní přednášející nabádali, abychom s prvním sexem počkali až do svatby – nic jiného kromě této extrémní poučky jsem si z jejich výkladu neodnesla. Jednou z nejznámějších organizací je ACET, ta nabízí své přednášky školám zdarma. Nahlédla jsem do jejich příručky, která je čitelně psaná a jednoduše formulovaná. Hlavním tématem příručky je nemoc AIDS. Obsahuje však také křesťanské názory i kapitoly, jako např. „Je špatné být pannou a panicem?“ či „Sex je posvátný“.⁹⁴

2.3.6 Pomoc učitelům při vyučování sexuální výchovy

MŠMT učitelům nabízí mnoho příruček a kurzů. Z příruček uvedme např. „Sexuální výchova – příručka k citovému a tělesnému dozrávání“, kterou MŠMT vydalo společně se Společností pro plánování rodiny a sexuální výchovu. Nadále MŠMT nabízí mnoho kurzů ke zkvalitnění sexuální výchovy, v nichž si učitel může vylepšit metodické dovednosti a prohloubit si dnešní možnosti výuky sexuální výchovy. Za nejlepší veřejnost i prof. Weiss považuje metodické materiály a kurzy přímo od lékařské fakulty v Praze.⁹⁵ To, že se sexuální

⁹³ Jachanová - Doleželová, A. Sexuální výchova => prevence interrupcí, AIDS a cesta k odpovědnému partnerství a rodičovství. Gender studies. Praha 2006 3 s.

⁹⁴ Angus, S. *Sex, aids a vztahy*. 7. vyd. ACET ČR –Hlinsko 2003. 25 s. ISBN 80-7112-056-01

⁹⁵ Odvysílaný pořad Máte slovo. ČT 1, 13.5.2010

výchova dostala společně s environmentální problematikou do popředí veřejného zájmu, svědčí i vydávaná skripta, metodika a všeobecná literatura, která radí rodičům i vychovatelům, jak sexuální výchovu předávat dětem. Průvodce sexuální výchovou od autorek Hajnové a Kleinové je velice přehledný, obsahuje zpracovaná sexuální témata (pohlavní orgány, antikoncepce, sexualita). Každé téma je metodicky zpracováno, na konci je přiložen pracovní list s obrázky a úkoly pro žáky, nejsou vynechána témata jako homosexualita, rodina nebo láska.

2.3.6.1 Příručka Sexuální výchova – vybraná témata

K podrobnějšímu rozboru jsem si vybrala tuto čerstvě vydanou příručku, kterou MŠMT publikovalo v dubnu 2010 pro učitele s cílem ukázat, jak vyučovat sexuální výchovu, spolu s metodickým doporučením výuky sexuální výchovy. Učitel má díky této příručce možnost se na problematiku sexuální výchovy komplexně podívat a uchopit ji. Jako třetí publikaci se MŠMT chystá vydat ještě námět metodicko-didaktické části, které by mělo vysvětlit a upravit didaktickou kapitolu v příručce. Ministryně školství Miroslava Kopicová jako hlavní důvod napsání metodického materiálu uvedla: „*Správně uchopit téma sexuální výchovy není pro učitele nic jednoduchého. Tato obtížnost je způsobena zejména faktem, že se toto téma prolíná více předměty a vyžaduje komplexní přístup v rámci celé školy. Cílem nově vydávaného metodického materiálu je upozornit na širší souvislosti sexuální výchovy, na její sociální, psychologické, biologické i etické aspekty*“.⁹⁶ Tato metodika má učiteli napomoci správnému uchopení sexuální výchovy tím, že mu ukáže, jak správně vtahovat rodiče do školy a jak uchopit sexuální výchovu jako celek. Najdeme v ní způsoby začlenění sexuální výchovy do dokumentů školy, rozložení témat do jednotlivých ročníků s ohledem na věková specifika dětí, zohledněna je zde i spolupráce školy s rodiči, význam etického přístupu a řada dalších doporučení a podkladů pro efektivní realizaci sexuální výchovy. V přiložené příručce pak najdeme tato témata.⁹⁷

⁹⁶ URL 4

⁹⁷ URL 5

- sexuální výchova z pohledu etiky
- RVP ZV z pohledu sexuální výchovy
- ochrana reprodukčního zdraví mladistvých
- HIV/AIDS
- nemoci přenosné pohlavním stykem
- sexuální orientace
- sexuální deviace a deviantní chování
- sexuální dysfunkce
- sexuální výchova a legislativa
- sexualita a média – bezpečný internet
- genderové aspekty sexuální výchovy
- syndrom CAN (Child Abuse and Neglect)
- sexuální výchova v rodině a ve škole
- didaktické náměty
- návrh učiva vzhledem k věkovým zvláštnostem žáků

Celkem se na publikaci příručky podílelo čtrnáct autorů. Jednotlivé části jsou napsány jednoduchým a srozumitelným jazykem. Zvýrazněná slova v textu poskytují rychlý přehled a umožňují snadné vyhledání nejdůležitějších informací. Příručka shrnuje do jednotlivých kapitol velmi stručně a věcně aktuální témata, rozšiřuje je o nové poznatky a dává učiteli možnost být kvalitně poučen a vzdělán v oblastech sexuální výchovy.

Zveřejnění této publikace způsobilo obrovský nesouhlas hlavně ze strany církve, ale také ze strany rodičů i mnohých vychovatelů a odborníků. Největší strach tito odpůrci mají z psychického narušení dětí předčasnou sexuální výchovou. Psychologové mají dojem, že dětem sexuální výchova na prvním stupni vezme dětství a donutí je dříve vyzrát a vyspět. Dalším velice diskutabilním tématem je pro ně odlišná doba dospívání, každý jedince tedy nemusí být na sexuální výchovu vyspělý a nemusí ji přijmout jako ostatní.

Rozruch kolem této příručky byl v médiích tak velký, že se Česká televize rozhodla tomuto tématu věnovat vydání pořadu „Máte slovo“. Odvysílala tedy 13.5 pořad s tématem „Sexuální výchova na školách“. Mezi pozvanými hosty nechyběl doc. Petr Weiss, dva

vyslanci z MŠMT ČR, zástupce české biskupské konference, autor didaktické hry, zkušená dětská psychologka a učitelka z praxe. Asi největší vlnu nesouhlasu způsobila didaktická část, kde jsou uvedeny možné hry při hodině sexuální výchovy, např. hra kompot, která spočívá v kladení otázek žáků na sexuální zážitky a intimnosti a jejich pravdivém veřejném zodpovězení. Veřejnost považuje tuto hru za nevhodnou, učitelé tuto hru označují i za provokující až urážející. Hlavním autorem této kapitoly PaedDr. Pavel Petrnoušek argumentuje hlavně jednoznačnou dobrovolností. Žák, který hru hrát nechce, nemusí. Navíc o této hře rodiče vědí, žák musí vždy donést podepsaný papír s jejich souhlasem. Dalším tématem v diskusi byla absence emocionálního rozměru celého tématu. Veřejnost měla MŠMT za zlé, že se v příručce popisují typy ochrany a nemoci, ale chybí zde láska, rodina, emoce a city. Profesor Petr Weiss však argumentoval, že citům a vztahům se naučit nedá, dá se však naučit tomu, jak se chránit před početem a nemocemi.

Vlnu nesouhlasu vzbudila také poslední kapitola. V ní se čtenář seznámí s návrhem výuky sexuální výchovy již od první třídy, kde by se žáci učili o rodinném prostředí a o stavbě těla. Každým rokem by se učivo rozvíjelo o sexuální chování a vědomosti, v šesté třídě by se žáci učili již o volbě partnera, o dospívání či o sexuálním zneužívání a nemoci AIDS. Mně osobně se toto rozčlenění líbí, jednou bych u svých dětí takto propojenou a navazující sexuální výchovu uvítala, protože pokud se skloubí znalosti a postoje z rodiny a ze školy, pak dítě dostane více významných podnětů pro to, aby si vědomosti a postoje opravdově osvojilo.

2.3.7 Výsledky sexuální výchovy

Četné odborné výzkumy potvrdily, že poučená mládež začíná s prvním pohlavním stykem déle, snižuje se výskyt sexuálně pohlavních chorob a nechtěných těhotenství.⁹⁸ Nadále vede k tolerantnějším sexuálním postojům a v souvislosti se sexualitou také ke snížení pocitu provinění z touhy či vzrušení.⁹⁹ V 90. letech provedla Mezinárodní zdravotnická organizace

⁹⁸ Uzel, Radim. Sexuální výchova. Vzdělávací institut ochrany dětí. 2006, 24 s. ISBN 80-86991-69-5

⁹⁹ Jachanová - Doleželová, A. Sexuální výchova => prevence interrupcí, AIDS a cesta k odpovědnému partnerství a rodičovství. Gender studies. Praha 2006 3 s.

WHO ohledně sexuálních vědomostí a názorů šestnáct výzkumů v různých zemích světa. Autoři Weiss a Zvěřina uvádějí, že deset z celkových šestnácti výzkumů ukázalo, že včasná a důkladná sexuální výchova vede k pozdější první souloži, a tedy i k nižšímu počtu sexuálních partnerů. Dalším viditelným výsledkem bylo vyšší užívání antikoncepce a méně nevhodného užívání sexuální ochrany (přerušovaný sex, počítání plodných dnů).

2.3.8 Učitel a sexuální výchova

K efektivní a prospěšné sexuální výchově je zapotřebí dobrého školeného pedagogického učitele, který nepodává svým žákům pouhé přejaté informace, ale dokáže též budovat postoje a dovednosti v sexuální výchově. Dobře proškolený pedagog by měl pro institucionální sexuální výchovu získávat i rodiče a zajistit, aby rodinná výchova šla ruku v ruce se sexuální výchovou, což je zahrnuto i v cílech a principech sexuální výchovy.¹⁰⁰ Tyto dvě výchovy by se měly neustále doplňovat a obohacovat navzájem. Täubner dodává, že správný a kvalifikovaný učitel by měl při sexuální výchově dodržovat individuální přístupy k žákům, spojovat teorii s praxí a hledat přiměřenost k věkovým rozdílům a zvláštnostem.¹⁰¹

Sexuální výchovu nemůže učit každý. Jane Hyde v publikaci *Understanding Human Sexuality* klade velký důraz na znalosti učitele v oblasti sexuální výchovy, ale zároveň podotýká, že právě v této oblasti nejsou znalosti všechno. Důležitým předpokladem je též ochota přiznat si vlastní nevědomost a ochota chybějící informace dohledat. Navíc by měl učitel vědět, kde věrohodně a dobře zpracované informace vůbec hledat a najít. Dále autorka připomíná, že by učitel měl být schopen povídat a vést výklad o sexuální tematice naprosto klidně, bez jakýchkoliv známek studu. Právě takové výklady totiž děti často znají z rodiny, kde jim rodiče odpovídají nervózně a vyhýbavě, a dítě pak nabude dojmu, že sex a věci kolem něho je něco špatného. Právě v hodině má učitel jednoznačnou možnost tento mylný dojem dítěti vyvrátit. Bohužel ne každý učitel je schopen ztratit zábrany a veřejně předstoupit před třídu. Autorka těmto učitelům uděluje několik rad, jmenujme například trénink předfíkávání sexuálních témat před zrcadlem či diskuse o sexu s dospělými. V poslední řadě by měl být

¹⁰⁰ Uzel, Radim. Sexuální výchova. Vzdělávací institut ochrany dětí. 2006, 23 s. ISBN 80-86991-69-5

¹⁰¹ Täubner, V. Metodika sexuální výchovy. Státní zdravotní ústav, Praha 1996. 9 s. ISBN 80-7071-029-2

učitel výborným posluchačem a monitorem, který chápe, jaké vědomosti a dovednosti si dítě již osvojilo, a kam případnými dotazy směřuje.¹⁰²

Autorky Hajnová a Kleinová připomínají, že z výzkumu objemu informací, které si lidé pamatují z toho, co se učili, jasně vyplývá, že učitel by měl při výuce používat hlavně aktivizační metody. Výsledky dopadly takto:¹⁰³

10% toho, co slyšeli

20% toho, co zároveň slyšeli a viděli

40% toho, o čem diskutovali

80% toho, co zažili nebo dělali

90% toho, co se pokoušeli naučit ostatní

Protože jedním z cílů sexuální výchovy je formace trvalých vědomostí, dovedností a postojů, je pro budoucí život žáka nutné, aby je během krátké doby zase nezapomněl. Aby byly postoje trvalé, měl by učitel žáka aktivně zapojovat, a to používáním aktivizačních metod. Ty dělíme na:¹⁰⁴

- metody dialogické
- metody problémové
- metody inscenační
- hry

Bohužel se stále najdou učitelé, kteří sexuální výchovu vynechávají. Světová zdravotnická organizace uvedla, že nejméně třetina učitelů ve světě není schopna sexuální výchovu učit. Tito pedagogové často obsah sexuální výchovy snižují na základní poučení o nebezpečích sexu, spojené se zmínkou o pohlavních chorob a vyzdvížením prezervativů jako nejlepší ochrany.¹⁰⁵

¹⁰² Hyde, J. Understanding Human Sexuality, McGraw-Hil, New York, 1994. 643 s. TX0003663332 / 1993-10-25

¹⁰³ Hajnová, Kleinová. Průvodce sexuální výchovou pro základní a střední školy. Vydavatelství Odvoz, Brno. 2002 13 s. ISBN 80-7013-359-7

¹⁰⁴ Täubner, V. Metodika sexuální výchovy. Státní zdravotní ústav, Praha 1996. 11 s. ISBN 80-7071-029-2

¹⁰⁵ Uzel, Radim. Sexuální výchova. Vzdělávací institut ochrany dětí. 2006, 24 s. ISBN 80-86991-69-5

3 Celková charakteristika změn v pubertě

Se sexualitou úzce souvisí celkové změny v období dospívání, kterým si každý jedinec dříve či později prochází a kdy se rozvíjejí a prohlubují názory, postoje a city, a tedy i pohledy na sexualitu. Neopomeňme výrazný fyzický vývoj druhotně pohlavních znaků, který můžeme považovat za pomyslný začátek sexuálního chování.

3.1 Obecná charakteristika

Puberta (někdy dospívání, zrání, dozrávání, maturace) je významné období růstových a psychických změn v rozmezí od deseti do osmnácti let, některé zdroje uvádějí začátek až od dvanácti let a konec naopak déle. Rozdíly mezi dětmi během dospívání bývají velké. Mezi třináctiletými mohou být děti, které mají pubertální vývoj téměř dokončen, ale také ty, na kterých nejsou patrné ani náznaky nástupu puberty.¹⁰⁶ Jedná se o nejdynamičtější a komplexní proměnu v životě jedince, během něž se mu přeměňují všechny složky osobnosti.¹⁰⁷

Vágnerová zmiňuje pohled Sigmunda Freuda: „*S. Freud nazývá toto období genitálním stadiem. To znamená nové oživení sexuálních pudů na jiné úrovni než dříve. Sexuální potřeby sice stále určují směřování osobnosti, ale nyní není objekt jejich potenciálního uspokojení členem rodiny, už nejde o incestní zaměření. Určitá proměna je zřejmá i v charakteru těchto vztahů: dospívající jedinec je méně egocentrický, neusiluje v takové míře jenom o vlastní uspokojení, ale snaží se ve vztahu také něco poskytovat.*“¹⁰⁸

Jak uvádí MUDr. Radim Uzel: „*Dospívání nepatří ke snadným životním obdobím. V poměrně krátké době dochází k převratným tělesným i duševním změnám. Proměna dítěte v dospělého člověka se neobejde bez nejistot a zmatků, často i konfliktů s rodiči a s okolím. Snad v žádném jiném věku se nenahromadí tolik problémů a otázek.*“¹⁰⁹ V tomto období se objevují také první sexuální pocity a dostavuje se zájem o druhé pohlaví. Průběh tohoto

¹⁰⁶ Machová, J. Biologie pro učitele. Praha: Karolinum, 2002. 225 – 226 s. ISBN 80-7184-867-0

¹⁰⁷ Vágnerová, M. Vývojová psychologie. Praha: Karolinum, 1996. 237 s. ISBN 80-7184-317-2

¹⁰⁸ Tamtéž, 237 s.

¹⁰⁹ Fenwicková, Smith. Kniha o dospívání pro rodiče a děti. Bratislava: Ina, 1994. 14 s. ISBN 80-85680-52-1

bouřlivého období u jedince záleží na několika faktorech, z nichž nejdůležitější je přístup vychovatelů, kteří by měli respektovat individualitu a potřeby dospívajících.¹¹⁰

Citový a fyzický vývoj nemusí probíhat vždy rovnoměrně. Dítě, které je dobře fyzicky vyvinuté, se nemusí chovat vyspěleji než dítě stejného věku, které ještě není tak fyzicky vyzrálé.¹¹¹ V mnoha publikacích se puberta dělí na prepubertu, pubertu a postpubertu.

3.2 Fyzický vývoj

Na úplném začátku puberty nastává období, kterému se říká **rychlá fáze**¹¹² puberty, kdy se ještě neprojevují druhotné pohlavní znaky. Dítě přichází do druhého velkého růstu, které začíná rychlejším růstem nohou. Rychlý růst způsobuje, že se během několika měsíců dítě, předtím menší a buclaté, stane vysokým a hubeným. U chlapců nastává nápadný růst svalů a jejich tělo silně zmohtnutí. Děvčata vyrůstají náhle o velký kus do výšky, což způsobuje pocit, že jsou méně výkonná. Rychleji se unaví a nemohou tak fyzicky zvládat sport či jízdu na kole jako dříve. Psychicky to dává podnět ke špatným náladám, depresím a náladovosti. Oproti dívce, která v tomto období zažívá zmenšení své celkové výkonnosti, je tomu u chlapce obráceně. Ten doslova překypuje vitalitou a musí se této nadměry svých sil zbavovat buď v utvářené aktivitě, nebo ve sportu.¹¹³ Během rychlé fáze dochází k pohlavnímu zrání a vývoji druhotných znaků. Na konci rychlé fáze je dosaženo pohlavní zralosti. U dívek se tato zralost projevuje první menstruací (menarché), která nastává okolo 13. roku.¹¹⁴ Druhou fází dospívání nazýváme **pomalá fáze**, během které růst už není tak dynamický a druhotné pohlavní znaky nadále dozrávají. U chlapců se na začátku této fáze

¹¹⁰ Čačka, O. Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2000. 226 s. ISBN 80-7239-060-0

¹¹¹ Fenwicková, Smith. Kniha o dospívání pro rodiče a děti. Bratislava: Ina, 1994. 15 s. ISBN 80-85680-52-1

¹¹² Machová, J. Hamanová, J. Reprodukční zdraví v dospívání. Jinočany: H&H, 2002. 125 s. ISBN 80-86022-94-3

¹¹³ Lievegoed, B.C.J. Vývojové fáze dítěte. Praha: Baltazar, 1992. 80 s. ISBN 80-900307-7-7

¹¹⁴ Machová, J. Hamanová, J. Reprodukční zdraví v dospívání. Jinočany: H&H, 2002. 125 s. ISBN 80-86022-94-3

objevuje ochlupení na horním rtu, akné, pokročilé ochlupení i v podpaží a mutace hlasu. K druhotným pohlavním znakům dle autorek (Machová, Hamanová) patří:

- *ochlupení kolem zevních pohlavních orgánů*
- *ochlupení v podpaží*
- *vousy u chlapců*
- *celkové tělesné ochlupení*
- *růst hrtanu a změna hlasu (hlasová mutace)*
- *vývoj mléčných žláz, prsního dvorce a bradavky*
- *růst zevních i vnitřních pohlavních orgánů*¹¹⁵

I přes bohatou stravu se jedinec v období puberty stává hubenějším s dominantními údy a pohybovým aparátem. Autor Lievegoed fyzický stav jedince popisuje takto: „*Postava se stává neobratnou, pohyby jsou nešikovné a neohebné. Dítě stále klopýtá, vráží do stolu a židlí. Je to tím, že délka jeho nohou dosahuje často až 60% celkové délky. Naproti tomu trup má relativně nejmenší délku a je zároveň hubený a úzký.*“¹¹⁶

Většina průměrného třinácticentimetrového rozdílu ve výšce žen a mužů připadá na vrub 8-10cm, o něž chlapci vyrostou mezi desátým a dvanáctým rokem. Skutečnost, že chlapci mají dva roky prepubertálního období, navíc způsobuje, že mají v dospělosti delší nohy než dívky.¹¹⁷

Tělesná váha se může mezi desátým a osmnáctým rokem zdvojnásobit. Z velké části je to díky rychlému růstu do výšky, ale také tím, že dospívající přibírají na objemu. U chlapců je to především díky svalům, u dívek jsou to nejen svaly, ale i tuk ukládající se na prsou, bocích a ramenou. Chlapci jsou však do dvaceti let štíhlejší než dospělí muži, protože mohutní až do dvaceti pěti let.¹¹⁸

¹¹⁵ Machová, J. Hamanová, J. Reprodukční zdraví v dospívání. Jinočany: H&H, 2002. 125 s. ISBN 80-86022-94-3

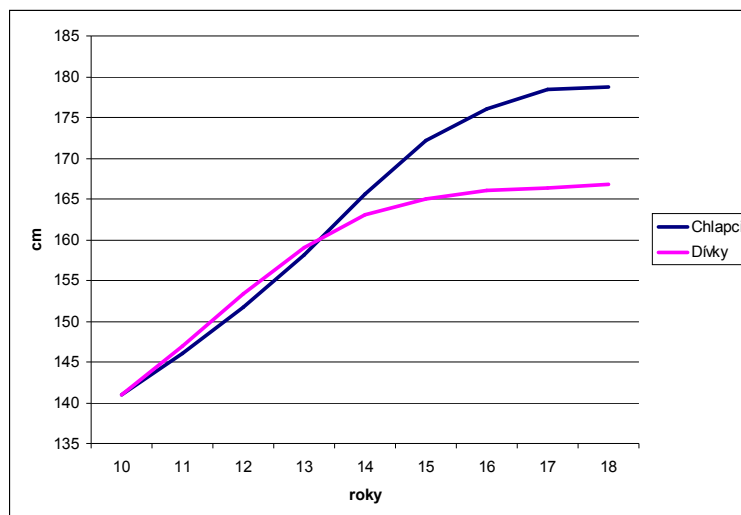
¹¹⁶ Lievegoed, B.C.J. Vývojové fáze dítěte. Praha: Baltazar, 1992. 78 s. ISBN 80-900307-7-7

¹¹⁷ Tamtéž, 80 s.

¹¹⁸ Tamtéž. 78 s.

Tělesná změna přináší mnoho vnitřních pocitů a nejistot. Tělo je od raného věku bráno jako součást vlastní identity a jakákoliv změna je citlivě prožívána. Změna postavy a vzhledu je brána různě, dospívající může být na změnu pyšný, či s ní nespokojený. Jedinec si začíná uvědomovat důležitost atraktivity vlastního těla pro své okolí, převážně pro opačné pohlaví. V této citlivé době občas dívky změnu svého vzhledu neunáší a dochází u nich k poruchám příjmu potravy (anorexie, bulimie).¹¹⁹

Graf č. 1: Průměrná výška u chlapců a dívek od 10 – 18 let.

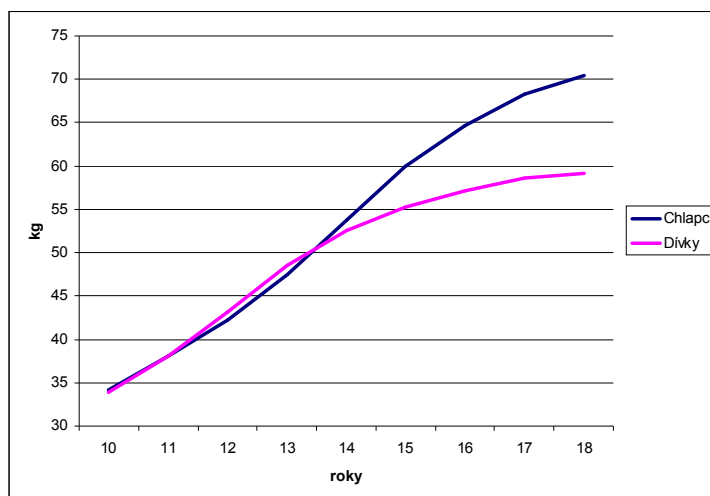

Zdroj: Machová, J. Biologie pro učitele. Praha: Karolinum, 2002. 219 s. ISBN 80-7184-867-0

Jak je z grafu patrné, dívky jsou mezi desátým a třináctým rokem vyšší než chlapci, což způsobuje dřívější začátek puberty, který u dívek nastává o dva roky dříve než u chlapců. Od 13. roku, kdy začíná puberta u chlapců, vidíme rapidní růst, který trvá do 17. roku, u dívek se růst zpomaluje již po 14. roce.

¹¹⁹ Vágnerová, M. Vývojová psychologie. Praha: Karolinum, 1996. 240 s. ISBN 80-7184-317-2

Graf č. 2: Průměrná hmotnost u chlapců a dívek od 10 – 18 let.

Zdroj: Machová, J. Biologie pro učitele. Praha: Karolinum, 2002. 219 s. ISBN 80-7184-867-0

Z tohoto grafu můžeme vyčíst, že dívky jsou nejen vyšší, ale také těžší než chlapci, a to opět od desátého do třináctého roku. Poté chlapci rychle nabírají svou váhu, což úzce souvisí s jejich rychlým růstem a mohutněním.

3.2.1 Fyzický vývoj u dívek

Ke změnám, které se v pubertě u dívek odehrávají, dochází vlivem zvyšování hladiny ženských pohlavních hormonů (progesteronu a estrogenu). Puberta u děvčat začíná dříve než u chlapců, přibližně kolem desátého roku, a to intenzivním růstem.¹²⁰ Nějaký čas jsou tedy vyšší a těžší než jejich spolužáci. Důvod, proč dívky dosahují menšího vzrůstu, souvisí s tím, že začínají dozrávat dříve.¹²¹ Děvčatům se začínají vyvíjet prsy, začíná růst ochlupení, zaoblují se boky a stehna. Jejich pokožka vylučuje více tuku a potní žlázy jsou aktivnější. Průměrně kolem 13. roku se dostavuje první menstruace (menarché).¹²²

¹²⁰ Fenwicková, Walker. Sexuální výchova, Průvodce citovým a tělesným dozráváním. 1.vyd Praha: Cesty, 1996. 12 s. ISBN 80-7181-022-3

¹²¹ Lievegoed, B.C.J. Vývojové fáze dítěte. Praha: Baltazar, 1992. 78 s. ISBN 80-900307-7-7

¹²² Machová, J. Biologie pro učitele. Praha: Karolinum, 2002. 227 s. ISBN 80-7184-867-0

3.2.2 Fyzický vývoj u chlapců

Jak již bylo řečeno, u chlapců nastává puberta většinou o dva roky déle než u dívek.¹²³ Dospívání tedy začíná kolem třináctého roku, kdy se hmotnost chlapců zdvojnásobí a propuká velmi rychlý růst, a končí kolem osmnáctého roku. Jak uvádějí Fenwicková a Smith, ve vrcholné fázi tohoto období se může chlapec vytáhnout až o 12-15cm za rok. Na začátku dospívání začínají chlapci mutovat – hrubne jim hlas. Ze začátku hlas přeskakuje, než se usadí. Pohlavní orgány se vyvíjejí a varlata začínají produkovat spermie, což způsobují mužské pohlavní hormony testosterony. První výměšek semene nazýváme poluce. Na chlapeckém těle se v podpaží a v okolí pohlavního údu objevuje ochlupení, penis začne sílit a růst. Chlapci se začínají více potit a na obličeji se jim objevuje vyrážka, hlavně v oblasti brady a nosu. Puberta u chlapců končí kolem osmnáctého roku, svalově však mohutní do dvaceti pěti let.¹²⁴

3.3 Psychický vývoj

Po klidném období mladšího školního věku přichází v citové složce období charakterizované přecitlivělostí, neklidem a impulsivností.¹²⁵ Během dospívání se velmi mění citové prožívání, jedinci bývají labilnější a citlivější než dřív a ztrácejí bývalou jistotu a stabilitu. Emočně jsou velmi nevyrovnaní a jejich reakce jsou často přehnané. Trpí častým střídáním nálad, nedostatkem sebeovládání a jejich podrážděnost často vede k častějším konfliktům s ostatními lidmi. Proto se toto období nazývá obdobím druhého vzdoru.¹²⁶ Machová toto chování popisuje takto: „*Rozkolísaná emocionalita je odrazem náhlých hormonálních změn v souvislosti s pubertálním vývojem, které svým nápirem na mladý organismus přinášejí nové vnitřní podněty a mění citlivost na podněty k zevnějšímu.*“

¹²³ Lievegoed, B.C.J. Vývojové fáze dítěte. Praha: Baltazar, 1992. 78 s. ISBN 80-900307-7-7

¹²⁴ Fenwicková, Walker. Sexuální výchova, Průvodce citovým a tělesným dozráváním. 1.vyd Praha: Cesty, 1996. 22 s. ISBN 80-7181-022-3

¹²⁵ Machová, J. Biologie pro učitele. Praha: Karolinum, 2002. 221 s. ISBN 80-7184-867-0

¹²⁶ Vágnerová, M. Vývojová psychologie. Praha: Karolinum, 1996. 247 s. ISBN 80-7184-317-2

Dospívající projevují zvýšený zájem o své vlastní duševní dění. „*Dospívající si tak uvědomuje nejen, že „myslí“, „cítí“ a „chce“, ale i to, že mnohdy něco jiného myslí, něco jiného cítí a něco jiného chce a něco jiného dělá.*“¹²⁷ Tento nesoulad jasně vystihuje první fázi dospívání, kdy vnitřní napětí a nejistota tvoří jeden z jeho charakteristických znaků. Vinou výkyvů nálad dospívající častěji trpí depresemi a hůře se soustředí, což mnohdy vede i ke zhoršení prospěchu¹²⁸ v době, kdy právě školní výsledky hrají velkou roli při rozhodování o budoucím studiu na střední škole. Větší problém se školním prospěchem díky pozdějšímu nástupu puberty mají chlapci než dívky. Nepříznivá rozkolísanost tak u chlapců nastává v 7. - 8. třídě.¹²⁹

Citové stavy pubescenta jsou velmi závislé na sociálních faktorech. Každé slovo a čin dospělých dospívající vnímají více než dříve. Začínají rozlišovat a vnímat skutečnou pravdu od lží a planých slibů. Machová popisuje, co takové vnímání pro dospívajícího znamená: „*Právě při vzniklém rozporu mezi odlišnou skutečností a uznávanými hodnotami dochází k neuspokojování potřeb v oblasti vyšších citů, k frustraci, která může mít charakter krize a špatného sociálního přizpůsobení.*“¹³⁰ Nedostatek zájmů a aktivit poznamenávají jedince velmi negativně. Dospívající se nudí, zahálí a tráví volný čas nevybranými aktivitami. V kolektivu si dítě uvědomuje konkurenci, učí se podřizovat pravidlům, vlastní iniciativě, lépe se učí přijímat jiné názory a obhajovat si ty své. Vyvíjí se také mravní cítění.¹³¹

Dalším velmi důležitým faktorem je hledání vlastní identity a změna jejího vlastního chápání. Toto hledání souvisí hlavně s rozvojem poznávacích procesů, před pubertou se jedinec zajímal spíše o okolní svět a dění, sám sebou se příliš nezabýval, bral své bytí jako danou věc. Avšak v pubertě smýšlí jedinec velmi introspektivně, zaměřuje se hlavně na vlastní psychiku, což představuje nový způsob sebepoznání, jinak smýšlí o životě, jak by ho

¹²⁷ Říčan, P. Cesta životem. Praha : Panorama, 1990. 251 s. ISBN 80-7038-078-0.

¹²⁸ Čačka, O. Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2000. 227 s.. ISBN 80-7239-060-0

¹²⁹ Machová, J. Biologie pro učitele. Praha: Karolinum, 2002. 221 s. ISBN 80-7184-867-0

¹³⁰ Tamtéž, 221 s.

¹³¹ Tamtéž, 221 s.

mohl prožít a jaký by mohl být.¹³² S hledáním identity souvisí také růst zájmu o začlenění se do vrstevnické skupiny. Vrstevníci se stávají pro pubescenta velmi důležití. Jednak se s nimi neustále srovnává, porovnává své a jejich postavení v rodině či celkové chování. Postavení ve skupině či třídě je pro dospívajícího velmi důležité a pro dobrou pozici v ní je schopen udělat mnohé. Vrstevnická skupina tedy slouží jako opora stávající identity, kdy dospívající přijímá generační standardy norem a ideálů.¹³³ Proto by v tomto období neměli být kamarádi rodiči zakazováni. I když se rodičům kamarádi ne vždy zamlouvají, je naprosto nevhodné kamarády dětem zakazovat. Dítě bývá pak často zmatené, zákazy vedou pouze ke lhaní a mívá větší touhu se od rodiny odtrhnout úplně a co nejdříve.¹³⁴

Autor Čačka psychiku během dospívání popisuje takto: „*Je to doba vymykání se z pout rodiny a hledání nezávislé cesty životem, doba vnitřních i vnějších konfliktů bez jasných životních norem, plánů, stylu, s kolísavým sebevědomím atp. Nedůtklivost s přecitlivělostí napovídá, že jedinec ještě nedospěl k vnitřní harmonii. Po vrcholné fázi dětství tak nastává vlivem hormonálních změn a nového sociálního zařazení období s řadou charakteristických projevů např.:*

1. ***V oblasti citů*** – zvýšená emocionalita, projevy lability emocí, poslušnost střídaná s nedůtklivostí, přátelskost s urážlivostí až hrubostí
2. ***V oblasti Jáství*** – nejistota projevu, společenskost se snahou po izolaci, labilita sebehodnocení, hlasná předvádivost přehlušující pocity méněcennosti, nadšení střídané nezájmem až apatií
3. ***V oblasti vůle*** – klackovité chování, nevyvážené reakce a výkony, čínorodost střídající se s leností atp.“¹³⁵

¹³² Vágnerová, M. Vývojová psychologie. Praha: Karolinum, 1996. 263 s. ISBN 80-7184-317-2

¹³³ Tamtéž, 293 s.

¹³⁴ Fenwicková, Walker. Sexuální výchova, Průvodce citovým a tělesným dozráváním. 1.vyd Praha: Cesty, 1996. 24 s. ISBN 80-7181-022-3

¹³⁵ Čačka, O. Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace. Brno: Doplněk. 241 s.. ISBN 80-7239-060-0

Autor Lievegoed shrnuje velice jednoduše a výstižně pubertu takto: „*Znamením tohoto věku je tajuplné snění, mnohomluvné hihňání, nesnášenlivost a náladovost vůči dospělým.*“¹³⁶ Děvčata začínají fyziologický vývoj dříve než chlapci, což nese následky v jejich psychologickém vývoji. Dívky se často zajímají o chlapce starší, než jsou jejich vrstevníci, se kterými si mnohdy nemají co říct.¹³⁷

3.3.1 Psychomotorický vývoj

V období puberty nastává konečná fáze psychomotorického vývoje. Paměť mechanická ustupuje a logická paměť nabývá na významu. Jak Machová uvádí: „*Analytické a syntetické schopnosti, schopnost abstrakce a logického uvažování jsou již natolik vyspělé, že se myšlení v podstatě již neliší od myšlení dospělých.*“¹³⁸ Bohužel tyto rozvinuté rozumové schopnosti jsou zatím ovládány nevyrovnaným jedincem.

Jemná motorika je na svém vrcholu, jedinec automaticky hýbe rukou při psaní a tím se rýsuje jeho konečný rukopis. Hrubá motorika se procvičuje hlavně pohybovými kolektivními hrami. Potřebná délka spánku během dospívání je devět hodin.¹³⁹

3.4 Studijní problémy v dospívání

S potížemi v rodině, ve škole nebo v osobním životě se člověk setkává během svého života neustále z různých důvodů. U mládeže jsou obvykle problémy spojeny se samotnými obtížemi dospívání. Autor Melgosa vyjmenovává pár charakteristických jevů, které při dospívání nastávají.¹⁴⁰

U dospívajících žáků si často učitel neví rady s kázeňskými přestupky, které jsou v tomto období častější než na prvním stupni. Nastávají nejenom kvůli hledání vlastní identity a začlenění se do kolektivu, ale také pocitem nudy, z nezáživné či špatně metodologicky

¹³⁶ Lievegoed, B.C.J. Vývojové fáze dítěte. Praha: Baltazar, 1992. 76 s. ISBN 80-900307-7-7

¹³⁷ Machová, J. Biologie pro učitele. Praha: Karolinum, 2002. 228 s. ISBN 80-7184-867-0

¹³⁸ Tamtéž, 220 s.

¹³⁹ Tamtéž, 220 – 221 s.

¹⁴⁰ Melgosa, J. Žít naplno. Advent-Orion s.r.o Praha 2000. 39 s. ISBN 80-7172-300-2

vedené látky, jakož i okolními problémy, kterými žák prochází mimo školu. Právě jedním z důvodů neprospívání žáků jsou špatné didaktické materiály a techniky. Učitel by měl držet krok s dobou, používat počítač, internet či interaktivní tabuli. Tím žáka zaujme spíše než nezáživným předčítáním z učebnic. Jedním z častých jevů je také ztráta zájmu o studium. Dospívajícím se otevírají nepřehledné možnosti, které pro ně do této doby bylo tabu a proto svou pozornost upínají jinam. Zajímají se hlavně o diskotéky, oblečení či o přátelství s opačným pohlavím. Někdy je bohužel mohou zlákat drogy či alkohol. Další příčinou špatných školních výsledků může být snaha vynutit si zájem rodičů, dospívající si často uměle vynucuje pozornost. Někdy se také může stát, že špatné známky jsou jakousi formou protestu, kdy dospívající trestá své rodiče špatnými známkami, protože není spokojen, jak s ním rodiče jednají. U děvčat se často setkáváme také s nedostatkem sebevědomí. Mohou prožívat své měnící se tělo velice intenzivně a často jsou se změnami nespokojené. S tím souvisí i vnímání jakýchkoliv nedostatků či vlastních chyb. I ve špatném prospěchu se setkáváme s důležitostí vrstevníků a party. Autor o tomto vlivu píše: *„Je-li čtrnáctiletý dospívající součástí party, ve které se dobrý prospěch a učení zrovna moc nenosí, pak ve svých školních výkonech poleví, jen aby udržel krok se svými vrstevníky.“*¹⁴¹

O dospívajících už z předchozí kapitoly víme, že duševní vývoj neprobíhá u všech jedinců stejně rychle, ani nezačíná ve stejném věku. Proto mohou studijní problémy nastat právě kvůli nevyzrálosti intelektu. Někteří žáci zvládají těžké úkoly a témata, zatímco ostatní takového pokroku nejsou ještě schopni, protože nedosáhli potřebné intelektuální úrovně. V této době by se neměl ani rodič, ani učitel uchylovat k předčasným závěrům a v klidu vyčkat, dokud dospívající vyzraje ve všech oblastech vývoje.

3.5 Výchova dospívajících

Jak z předchozích řádků vidíme, dospívání je velice náročné období, kdy se z dětí během několika bouřlivých let stávají dospělí. Výchova dětí a mládeže je důležitá v kterémkoliv věku, avšak právě v době puberty mohou nastat problémy a nečekané situace, s kterými se

¹⁴¹ Melgosa, J. Žít naplno. Advent-Orion s.r.o Praha 2000. 39 s. ISBN 80-7172-300-2

rodiče, děti i učitelé setkávají poprvé. Aby mohla proběhnout správná sexuální výchova v rodině a ve škole, je nutné vědět, jak si zachovat hezký vztah s dospívajícími v době, kdy se v sobě oni sami nevyznají a bouří se z principu proti čemukoliv. Jak Machová stručně popisuje: „*Výchova dospívajícího dítěte je velmi nesnadná. Má být v této době taktní, s porozuměním pro nenásilnou pomoc a podporu. V tomto věku se začíná zúročovat vše, co jsme dobrého v předcházejících letech do výchovy vložili, ale také i to, co jsme zanedbali.*“¹⁴² Pojďme si tedy stručně popsat, jak správně udržet krok s dospívajícími dětmi a nepokazit doposud harmonické vztahy a rodinnou atmosféru.

3.4.1 Výchova v rodině

Jak tedy nejlépe vychovat dospívajícího a udržet si přitom dobré vztahy v rodině? V první řadě je tedy velice důležitá komunikace. Autoři vyloženě radí: „*Udělejte si čas, posaďte se a pohovořte si o problémech a stížnostech. (...) Je to základní technika pro přežití během dospívání.*“¹⁴³ Otevřené rozhovory na běžná témata jsou pro dospívajícího velmi důležité. V době dospívání se rodiče setkají s problémy, které dříve řešit nemuseli, avšak se v tomto období vyskytnou. Nejčastější otázkou v rodinách jsou tresty a zákazy. Ty by měly být až poslední variantou jakéhosi potrestání, Vyjednávání, kdy dojde k jakémusi kompromisu, je tou nejlepší variantou. Nikdo se necítí poražený a rovnováha mezi dětmi a rodiči tak zůstane neporušena. Trestům se sice často rodič nevyhne, ale obě strany by měly vědět, že jde o nejzazší řešení problému. Po trestu už není návratu, dítě by mělo vědět, že provedlo něco opravdu vážného, a mělo by být na trest připraveno. Jak tedy dospívající potrestat? Dítě vždy musí vědět, za co trest nese. Potrestání musí být přiměřené a časově stanovené (např. tento víkend budeš pomáhat na zahradě). Nejlepší tresty jsou takové, které přinášejí nějaký užitek oběma stranám. Další důležitý faktor hrají ve výchově jakási předem stanovená pravidla. V období dospívání je podílení se dětí na těchto pravidlech velice důležité. Mají pak pocit, že si o nich sami rozhodli a berou je více vážně a důsledněji je dodržují. Pravidel by nemělo být

¹⁴² Machová, J. Biologie pro učitele. Praha: Karolinum, 2002. 222 s. ISBN 80-7184-867-0

¹⁴³ Fenwicková, Smith. Kniha o dospívání pro rodiče a děti. Bratislava: Ina, 1994. 22 s. ISBN 80-85680-52-1

moc, ale měla by být jasná a výstižná. Spousta rodičů zapomíná, že při tvorbě pravidel platí vše stejně jak pro děti tak pro ně. Děti odmítnou dodržovat pravidla, budou-li je jejich rodiče sami porušovat. Ti jsou tím největším vzorem a jakékoliv selhání bude ze strany dětí potrestáno.

3.4.2 Výchova ve škole

Na druhém stupni mají učitelé s dětmi náročnou práci. Děti se příchodem dospívání mění a pro fungující a přínosnou výuku platí jiná pravidla, než na prvním stupni.

Projevy dospívání nastávají čím dál dříve. Již v šesté třídě se běžně setkáváme s dospívajícími děvčaty a dětmi bez motivace a výraznějšího zájmu o učivo. Harmer přičítá tuto nechuť o vnější dění a o život hledáním své vlastní identity, svého vlastního postavení ve společnosti a ve třídě. Právě kvůli hledání identity a velké potřebě se ve třídě někam zařadit by párová či skupinová výuka měla vstoupit do popředí a být důležitým článkem v každé hodině. Frontální výuka je nadále důležitá, avšak pro probuzení pocitu správného hledání svého místa je jakákoliv práce postavená na spolupráci a komunikaci u dospívajících zásadní.¹⁴⁴ Už jen kvůli klesající pozornosti učitelů a stoupající důležitosti vrstevníků by učitel měl postavit výuku více na samotných žácích. Novou látku má na starost učitel, ale v dnešní době existuje spousta metod, jak nechat žáky, aby se nové informace dozvíдали od svých kamarádů či jiných zdrojů.¹⁴⁵

Ačkoliv jsou pubescenti často neukáznění, byli by mnohem raději, kdyby tato nekázeň nepřešla jakousi hranici a učitel zamezil jakýmkoliv problémům během výuky včas. Dospívající víc než dříve potřebují mít silný pocit, že jsou pod neustálým pevným dohledem. Harmer přirovnává správně vedenou hodinu v době dospívání jako k natáčení filmu. Když má učitel výuku plně pod kontrolou, je jakýmsi režisérem a žáci jsou jeho herci, kteří společně s ním plní plán a jdou ke společnému cíli. Na druhou stranu ale autor připomíná, že dospívající jsou skvělými studenty. Pokud jsou totiž zapojeni do výuky, mohou využít svou

¹⁴⁴ Harmer, J. How to teach English. Pearson Education, Macmillan 2000 39 s.

¹⁴⁵ Tamtéž, 39 s.

velkou kapacitu k učení, obrovský potenciál pro kreativitu a vášnivý závazek k věcem, které je baví a o které se sami zajímají. Není pro učitele nic příjemnějšího, vede-li hodinu plnou zapojených a po vědomostech toužících studentů.

Z toho plyne, že na prvním místě stojí motivace dospívajících žáků. Nejdůležitějším úkolem pro učitele je vyprovokovat žáka, aby se co nejvíce aktivně podílel na výuce, a to pomocí příslušných a zapojujících materiálů. Zároveň by měl učitel jakkoliv zesílit sebehodnocení svých žáků a být si vždy vědom jejich potřeby vlastní identity. Právě v tomto období by se měl reálný svět, který obklopuje citlivou dospívající duši studenta, přenést mezi školní lavice. Žákům už nestačí učebnice s obrázky, touží po referátech, prezentacích, dokumentech, výletech, ale také hrách a soutěžích, při kterých mohou měřit vlastní síly s vrstevníky.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Harmer, J. How to teach English. Pearson Education, Macmillan 2000 39 s.

4 Vlastní výzkum

Následující kapitola se věnuje vlastnímu výzkumu, který se uskutečnil v dubnu v roce 2010 a to na 8. Základní škole a Gymnáziu v Mladé Boleslavi a dále pak na ZŠ ve Vratislavicích nad Nisou. Počet respondentů ze všech škol byl 227. Průzkumu se zúčastnily šesté a deváté třídy (na gymnáziu primy a kvarty) jakožto spodní a vrchní hranice druhého stupně, u kterých budeme zkoumat vývoj sexuálního chování. Každou otázku rozebereme hned na tři hlediska – výsledky v 6. a 9. ročnících, rozdíl mezi dívkami a chlapci a také rozdíl mezi základními školami a gymnáziem.

Žákům byl předložen krátký dotazník, který jsem sestavila společně s vedoucí práce. Obsahuje 13 otázek týkajících se vědomostí a postojů v oblasti sexuální výchovy. Najdeme v něm 9 uzavřených otázek, u šesti těchto otázek pak najdeme podotázku s volnou odpovědí, které vysvětlí či rozšíří zakroužkovanou odpověď (např. pokud ANO, popiš svými slovy). Otázky jsme vybraly tak, abychom získaly co nejvíce informací a aby byly pokryty podstatné aspekty problému.¹⁴⁷ Konkrétně byly otázky položeny tak, abychom mohli poznat vývoj v sexuálním chování a znalostech, dále pak celkové vědomosti a postoje v sexuálním chování. Samotný dotazník je obsažen v příloze (VIZ Příloha č. 1).

Během mé návštěvy již zmíněných škol jsem se také ptala učitelů a to převážně občanský výchov, jaký názor mají na dnešní dospívající mládež a na výuku sexuální výchovy na dnešních školách.

4.1 Cíle a předpoklady

Nyní čtenáře této práce seznámím s mými hlavními i dílčími cíly, proč vlastně tato praktická část vznikla. Dále vyjmenuji hlavní předpoklady, které dle mého názoru vyplněný dotazník prokáže.

¹⁴⁷ Skalková, J. a kol. *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*. 1. vyd. SPN: Praha, 1983. 208 s.

4.1.1 Hlavní cíl:

Hlavními cíli mé praktické části je zjistit znalosti, postoje a názory v oblasti sexuálního chování pomocí dotazníku, který předložím v 6. a 9. třídách na 8. ZŠ v Mladé Boleslavi, na Základní škole ve Vratislavicích nad Nisou a na Gymnáziu v Mladé Boleslavi. Výzkum odhalí rozdíl ve znalostech, chování a představách nejenom mezi šestými a devátými třídami, ale také mezi chlapci a dívkami v oblasti sexuální výchovy. Pomocí rozhovoru s učiteli porovnat jejich názory na projevy spojené s dospíváním současných žáků oproti projevům mé generace o deset let starší.

4.1.2 Dílčí cíle:

1. Pomocí dotazníků porovnat znalosti, představy a způsoby jednání v oblasti sexuality u dospívajících žáků z hlediska věku (6. a 9. ročník).
2. Pomocí dotazníků porovnat znalosti, představy a způsoby jednání v oblasti sexuality u dospívajících žáků z hlediska pohlaví.
3. Pomocí dotazníků porovnat znalosti, představy a způsoby jednání v oblasti sexuality u dospívajících žáků z hlediska typu školy.
4. Předložením dotazníku na ZŠ a Gymnáziu porovnat znalosti, postoje a názory na odlišných školách. (Na gymnáziu oslovit primu a kvartu.)
5. Rozhovorem s učiteli vybraných tříd zjistit jejich názor na průběh a projevy dospívání u dnešních dospívajících.
6. Pomocí rozhovorů zjistit názor učitelů na sexuální výchovu z hlediska obsahové náplně, časové dotace i rozvržení v rámci předmětů i ročníků.

4.1.3 Předpoklady:

1. V devátých třídách budou žáci správněji odpovídat na znalostní otázky v dotazníku než v šestých třídách, zároveň předpokládám více znalostí na Gymnáziu než na ZŠ vzhledem k výběrové škole a většímu zájmu o získávání vědomostí.

2. Zároveň předpokládám správnější odpovědi na znalostní otázky u děvčat vzhledem k dřívějším projevům puberty a většímu výskytu dívčích časopisů.

3. V devátých třídách a na gymnáziu předpokládám vyšší věk plánovaného založení rodiny než v šestých vzhledem ke staršímu věku a reálnější představě o budoucnosti.

4. V šestých třídách předpokládám nižší zájem o témata sexuální výchovy než v devátých.

5. V devátých třídách předpokládám vyšší výskyt rozhovorů v rodině o intimních záležitostech s rodiči než v šestých vzhledem k již probíhajícím projevům dospívání.

6. Zároveň předpokládám vyšší výskyt rozhovorů o intimních záležitostech u děvčat, která reagují na změny v dospívání citlivěji a potřebují rady rodičů.

7. Předpokládám, že nejčastějším rodinným příslušníkem v intimních rozhovorech u dívek bude matka a u chlapců otec.

8. Předpokládám, že učitelé s dosavadním školským přístupem k sexuální výchově nebudou spokojeni a budou navrhopvat možné změny ke zlepšení.

9. Předpokládám, že většina učitelů s praxí nejméně 10 let bude považovat projevy současných dospívajících za rušivější a bouřlivější než projevy dospívajících před 10 lety.

4.2 Profil respondentů

Jak jsem již zmínila, dotazníky mi vyplnilo celkem 227 žáků. Z toho:

- byl celkový počet 126 děvčat
- byl celkový počet 101 chlapců
- byl celkový počet 120 žáků 6. ročníku
- byl celkový počet 107 žáků 9. ročníku
- byl celkový počet 117 žáků ZŠ
- byl celkový počet 110 žáků Osmiletého gymnázia

Podrobněji byl počet žáků na školách následující:

8. ZŠ v Mladé Boleslavi – 31 žáků v 6. a 35 žáků v 9. ročníku

ZŠ Vratislavice nad Nisou – 35 žáků v 6. a 16 žáků v 9. ročníku

Gymnázium – 56 žáků v 6. (primě) a 54 žáků v 9. ročníku (kvartě)

4.3 Profil tříd

Atmosféra ve třídách při vyplňování byla pokaždé jiná. Na obou základních školách se žákyně v 9. třídách pubertálně smály, byly velice neukázněné a měly tendence opisovat, u chlapců byl problém s otázkou č. 6 týkající se poluce. Brali si velmi osobně, že tento výraz neznají, jinak se neprojevovali. V 6. třídách žáci dotazník vyplňovali velice zodpovědně a s porovnáním s 9. ročníkem se chovali ukázněněji, úšklebky a smích však nechyběl.

Na Gymnáziu jsem viděla velké rozdíly s porovnáním chování žáků na základních školách. Největší změnu jsem zaznamenala v kvartách, kde při vyplňování dotazníků bylo naprosté ticho bez projevů pubertálního chování (úšklebcích či smíchu). V primě se žáci sice trochu zarazili a zasmáli nad některými otázkami, avšak byli velice ukázněni a dotazníky vyplňovali také velice zodpovědně. Navíc právě v primách, jak mi bylo sděleno učitelkou občanské výchovy, proběhla týden před vyplňováním přednáška o sexuálních chorobách a možných ochranách. Na žácích byla patrná chuť se se získanými vědomostmi podělit.

4.4 Průběh výzkumu

Dotazník jsem sestavila spolu s vedoucí práce. Abych eliminovala možné lživé odpovědi dospívajících, ujistila jsem žáky o naprosté anonymitě dotazníků, tudíž ho mohli pravdivě a bez obav vyplnit. Na všech zmíněných školách jsem nejprve oslovila zástupce ředitele a vysvětlila svůj záměr. Na všech školách byli velice ochotní a zástupce ředitele i samotní učitelé, kterým jsem narušila výuku, mi vyšli vstříc. Na Gymnáziu byl zájem o zaslání výsledků nejenom učiteli, ale také samotnými žáky v kvartě. Jejich prosbu jsem splnila a výsledky zaslala.

Respondentům jsem se nejprve představila, poté jsem jim sdělila svou situaci a seznámila je s cílem mé diplomové práce. Teoreticky jsem jim pověděla základní věci ohledně dotazníku (počet a jaké možné typy otázek mají čekat). Poukázala jsem vždy na srovnávání výsledků v ročnících, mezi pohlavím a školami.

4.5 Vyhodnocení dotazníku

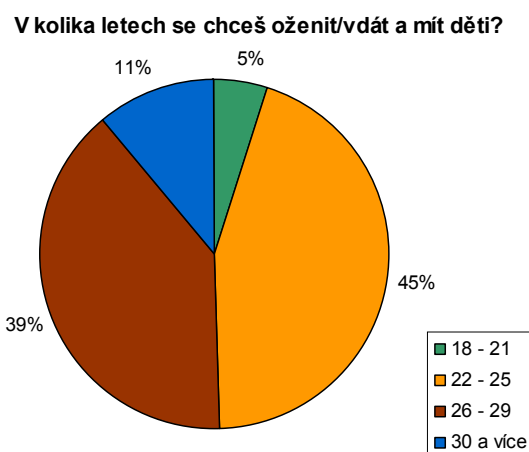
V této podkapitole praktické části seznámím čtenáře s výsledky mého šetření na školách a to pomocí tabulek či grafů, která jsou vždy vystihnuta procenty. Tato část již nebude dělena do podkapitol, otázky budou zpracovány podle pořadí v dotazníku. Kompletně zpracovaná kvantitativní data jsou obsažena v tabulkách A-Q v Příloze č. 2.

Otázka číslo 1: V kolika letech se chceš oženit/vdát a mít děti?

U této otázky měli žáci na výběr z těchto možností:

- a) 18 – 21
- b) 22 – 25
- c) 26 – 29
- d) 30 a více

Graf č. 3:

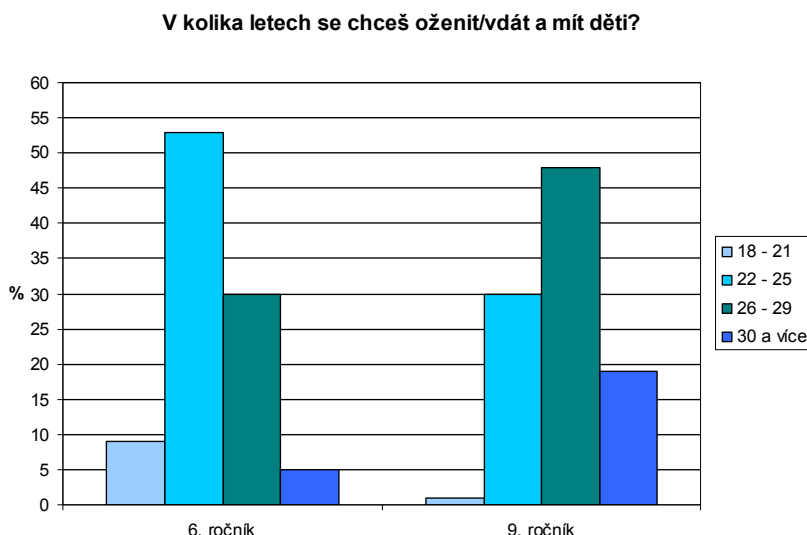
Na tomto grafu vidíme celkové odpovědi žáků na druhém stupni bez ohledu na věk či pohlaví. Z grafu vidíme, že nejčastěji chtějí dospívající založit rodinu v rozmezí od 22 - 25 let. Tento výsledek se nachází pod průměrem uzavírání sňatků v ČR, který v dnešní době stále roste, u žen se pohybuje od 25-29, u mužů pak od 30-34 let.¹⁴⁸

¹⁴⁸ URL 6

Při srovnání dívek a chlapců zjistíme, že mezi výsledky není většího rozdílu, u obou pohlaví převažuje druhá možnost; jediné, co nás může zarazit, je větší výskyt první kategorie u chlapců než u děvčat (VIZ Příloha č. 3, graf A)

Při srovnání 6. a 9. ročníků již vidíme větší rozdíl v názoru o své budoucnosti.

Graf č. 4:

Z grafu můžeme snadno vyčíst, že se průměrný věk plánovaného sňatku v jednotlivých ročnících mění, plánovaný věk nám roste. První kategorie 18-21 se v 9. ročníku nápadně snížila z 9% v 6. třídě na pouhé 1% v 9. Viditelně se zvýšila poslední kategorie 30 a více z 6% na 17%, což svědčí o vyšším plánovaném věku žáků 9. tříd, kteří mají jasnější představy o svých plánech do budoucna, možná také více vnímají dnešní trendy v uzavírání manželství.

Při srovnání zš a gymnázia dojdeme k velmi podobnému závěru jako u hlediska věku. Na Gymnáziu je plánovaný věk uzavření sňatku vyšší než na ZŠ, což pramení z formy školy, po které studenti počítají s vysokoškolským studiem a tudíž s oddálením případného zakládání rodiny; rozdíly nejsou markantní (VIZ Příloha č. 3, graf A)

Otázka číslo 2: Kdy si myslíš, že zažiješ svůj první sex?

Tato otázka opět byla s možnostmi a to:

- a) před svatbou
- b) po svatbě

Celkový postoj dospívajících je v 92%, že zažijí svůj první sex před svatbou. (VIZ příloha č. 2, tabulka A). Sex po svatbě volilo 8%, což může plynout z křesťanského založení výchovy v rodině.

Jelikož se v této otázce nevyskytly viditelnější rozdíly mezi věkem, pohlavím a typem školy, vyjádřila jsem tyto téměř neměnní se výsledky do jednoho grafu, kde vidíme, že nejvyšší počet sexu před svatbou se vyskytl v 9. ročníku, kde je možné, že někteří první sex mají již za sebou. Z grafu vidíme, že se chlapci domnívají více než děvčata, že zažijí sex až po svatbě.

Graf č. 5:

Otázka číslo 3: Chodil jsi už s holkou?

Na tuto otázku nejprve žáci odpovídali možnostmi:

- a) ano
- b) ne

Pod těmito otázkami byly pak dvě podotázky:

Pokud ANO, jak dlouho vztah trvá/trval?

Pokud NE, v kolika letech bys chtěl?

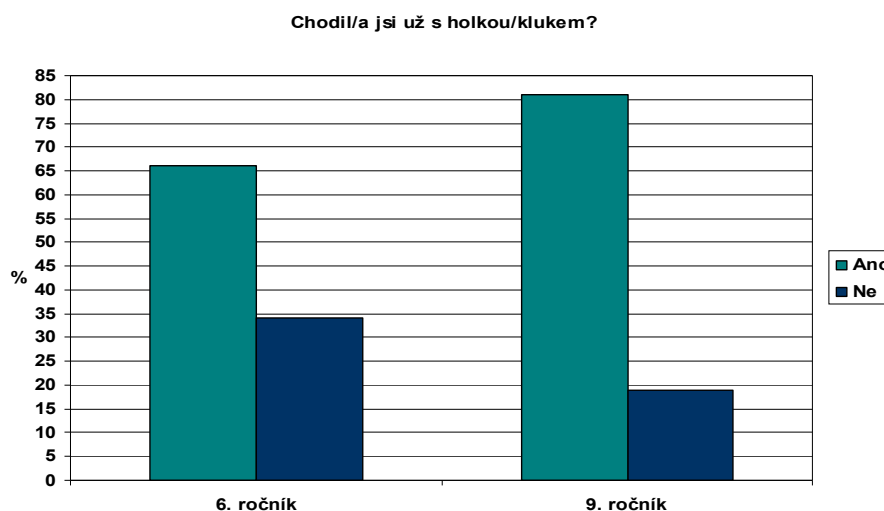
Celkově na tuto otázku žáci odpovídali 74% ano a 26% ne. Z tohoto výsledku plyne, že dospívající žáci navazují velmi často vztahy. Mnozí mi k odpovědi hlavně v 6. ročnících

připsali, že se jedná čistě o dětskou lásku. Důležité však je, že i to považují za vztah a za „normální chození“.

Srovnáme-li dívky a chlapce a typ škol zjistíme, že se ve výskytu vztahů viditelně neliší: chlapci překonali o 4% dívky a rozdíl mezi zš a gymnáziem je nepatrný, škola tedy na vztahy nenese žádný vliv (VIZ Příloha č. 3, graf B)

Srovnání věku však již vykazuje rozdíly.

Graf č. 6:

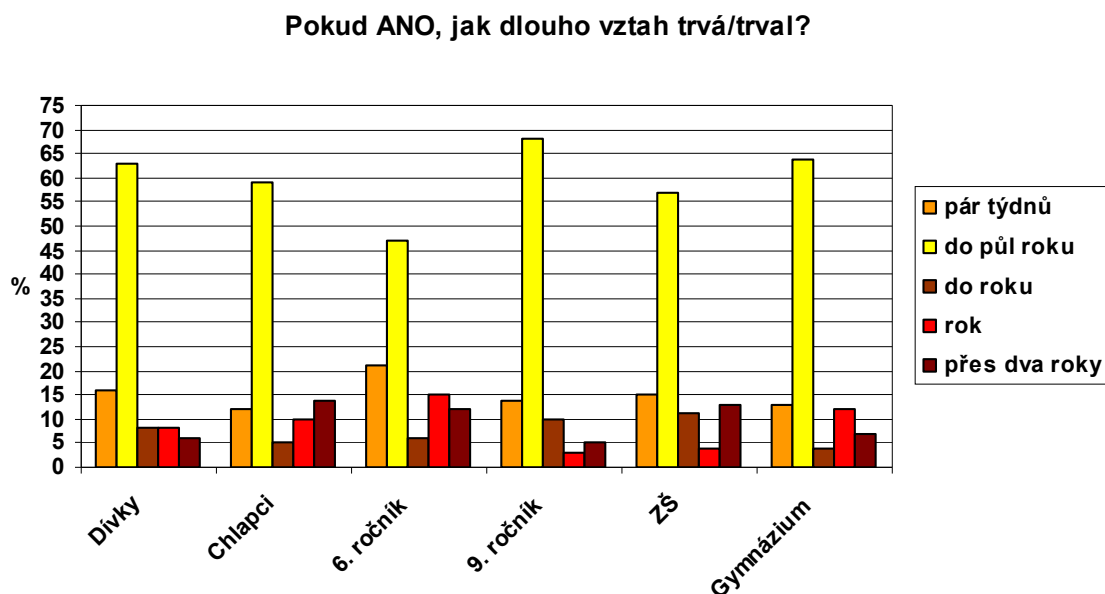

Jak můžeme z grafu vyčíst, počet vztahů z 6. ročníku do 9. poměrně viditelně vzrostl z 66% na 81%. Je tedy patrné, že dospívající žáci začínají své první vztahy v průběhu 2. stupně.

Podotázka k odpovědi ANO, jak dlouho vztah trvá/trval?

Žáci zde vypisovali volnou odpověď, jak dlouhé vztahy zažívají či už zažili. Jelikož jsou si výsledky opět velice podobné, k znázornění poslouží jeden graf.

Graf č. 7:

Volné odpovědi žáků jsem rozdělila do pěti kategorií:

- pár týdnů, do půl roku, do roku, rok, přes dva roky

Jak je z grafu patrné, bez ohledu na věk, pohlaví či typu školy zažívá či zažila drtivá většina dospívajících vztah krátkodobějšího rázu, do půl roku.

Podotázka k odpovědi NE, v kolika letech bys chtěl?

Žáci zde opět volně vypisovali svůj chtěný věk prvního vztahu. Rozdíl mezi jednotlivými kategoriemi nebyl znatelný. Větší touha po vztahu byla patrná v 6. ročnících a to převážně u děvčat. U těch se nejčastěji objevovaly odpovědi typu: co nejdříve, během jednoho roku apod. V 9. ročnících na vztah tak nespíchají, nejčastěji byl chtěný věk 17 let.

Otázka číslo 4: Tvé přátelé tvoří z větší části:

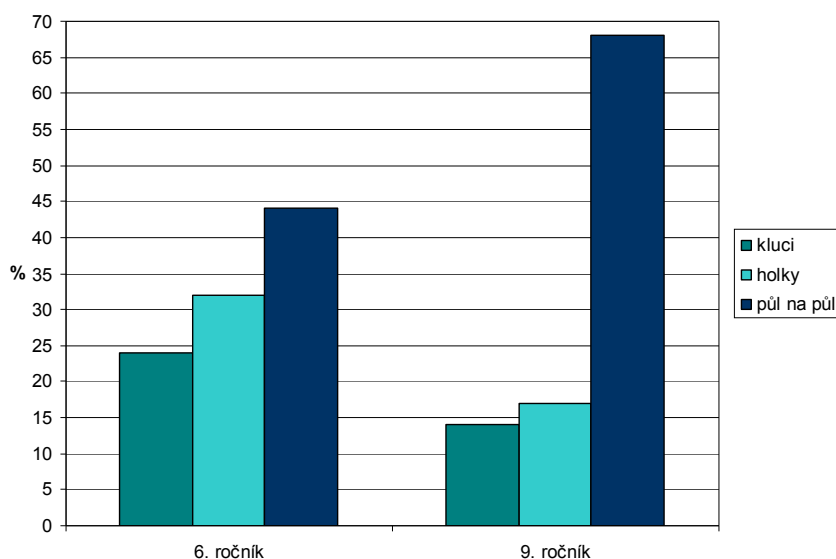
V této otázce měli žáci na výběr z možností:

- a) kluci
- b) holky
- c) půl na půl

Rozdíly mezi pohlavím a typem školy byl zanedbatelný; u děvčat je patrnější vyšší přátelství s oběma pohlavími, u chlapců je překvapující vyšší výskyt o 8% přátelství s děvčaty než u děvčat s chlapci (VIZ Příloha č. 3, graf C)

U věku najdeme patrnější rozdíly.

Graf č. 8:

Jak nám z grafu vyplývá, žáci během dospívání mění své přátele. Jak již víme z literatury (kapitola 1.1), v 6. ročníku se žáci přátelí více se stejným pohlavím, kdežto v 9. ročníku již navazují vztahy a přátelství s druhým pohlavím. Možnost půl na půl tedy vzrostla z 44% na 67%.

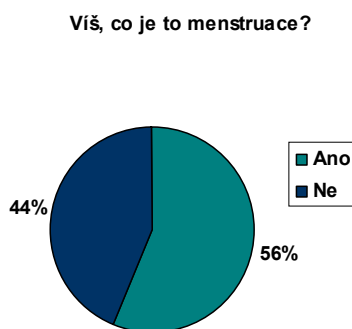
Otázka číslo 5 - chlapci: Víš, co je to menstruace?

Tato otázka jako jediná nebyla pro chlapce a dívky stejná. Pod touto otázkou měli chlapci na výběr:

- a) ano
- b) ne

Abych se však ujistila, že chlapci opravdu vědí, co menstruace znamená, měli pod možnostmi doplňující otázku: Pokud ANO, popiš svými slovy. Těm, kteří zakroužkovali ano a poté buď popsali jiný proces či nenapsali nic, jsem možnost ano neuznávala.

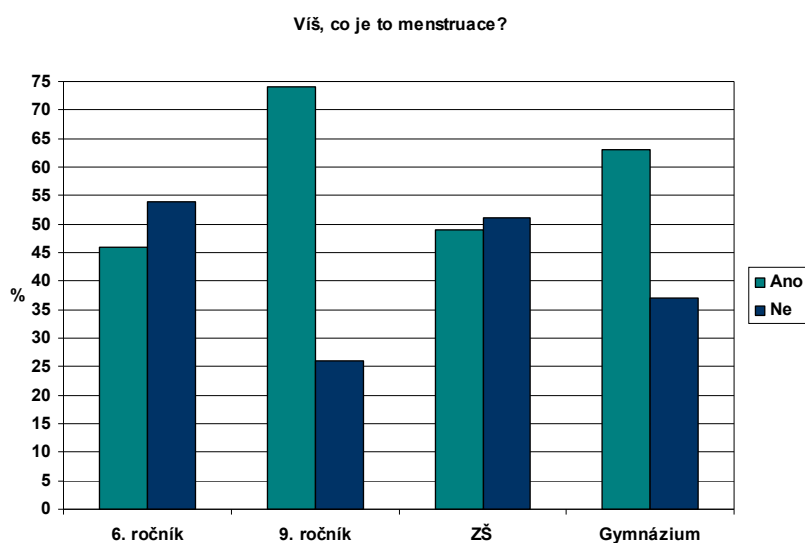
Graf č. 9:

Úspěšnost odpovědí se tedy přehoupala přes 50%. Tento slabý výsledek mě nemile překvapil. Chlapci i v 9. ročníku často popisovali jiný proces, nejčastěji popisovali podvázání vaječníků. Také jsem se setkala s případy (hlavně v 6. třídách), kdy věděli, co menstruace je, avšak nebyli ji schopni popsat. Přitom věděli, že stačí vystihnout základ procesu a že jim odpověď bude uznána.

K srovnání věku a typu školy nám poslouží jeden graf.

Graf č. 10:

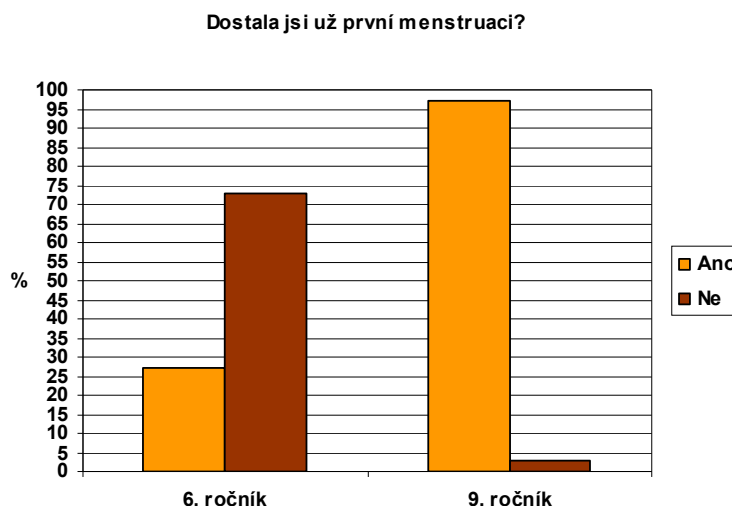

Při srovnání věku vidíme jasný pokrok ve znalostech, v 9. ročníku menstruaci správně popsalo 74% zatímco v 6. pouhých 46% chlapců. Porovnáme-li typy škol, tak na zš nepatrně převahuje neznalost pojmu menstruace, zatímco na gymnáziu si s ním poradilo 63%.

Otázka číslo 5 – dívky: Dostala jsi už první měsíčky-menstruaci?

Pod touto odpovědí měly dívky na výběr opět z možností a) ano b) ne. Pod možnostmi byla opět podotázka: Pokud ANO, v kolika letech?

Graf č. 11:

Z grafu je viditelný rozdíl ve věku menstruace. Zatímco v 6. ročníku menstruuje čtvrtina dívek, v 9. je spíše ojedinělý výskyt nemenstruujících děvčat. Průměrný věk menstruuujících děvčat vyšel 11,6. Většina literatury se pohybuje od 12-13ti let, do které mé respondentky zapadají.

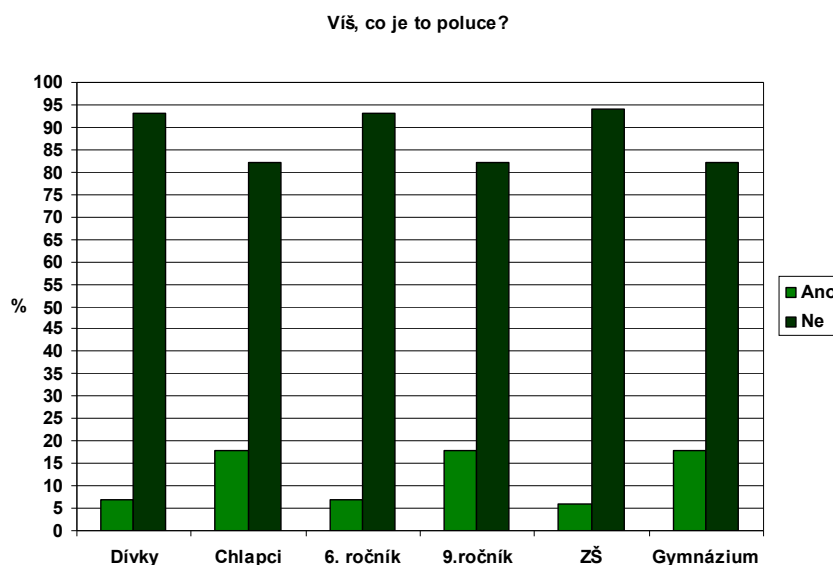
Otázka číslo 6: Víš, co je to poluce?

U této otázky měli žáci na výběr ze dvou možností a) ano- b)ne, přičemž při odpovědi ANO měli poluci popsat svými slovy. Co se týká celkového výsledku, v této otázce vládne velká neznalost. Celkově na tuto otázku odpovědělo pouhých 12% správně.

Z hlediska věku, pohlaví či typu školy nebyly zaznamenány větší rozdíly. Poslouží nám tedy jeden graf.

Co se týká rozdílu mezi pohlavími, z grafu jsou patrné větší znalosti u chlapců, což není u této otázky a tématu překvapující. Ve věku i v typu školy je stejný rozdíl jako mezi chlapci a dívkami, tedy v 9. ročníku jsou větší znalosti než v 6., zároveň gymnázium předčilo základní školy.

Graf č. 12:

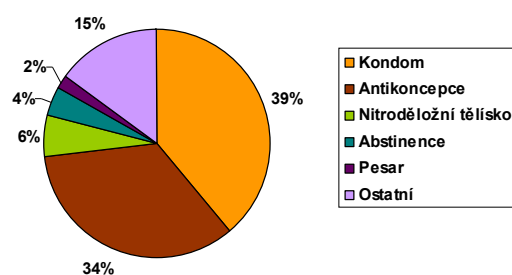

Otázka číslo 7: Napiš všechny formy sexuální ochrany (=ochrana proti početí dítěte či přenosu chorob), které znáš.

Tato otázka je jako první s volnou odpovědí. Žáci tedy vypisovali všechny formy ochrany, které znají. Špatné odpovědi jsem nezapočítávala, objevilo se jich zanedbatelné množství.

Graf č. 13:

Napiš všechny formy sexuální ochrany, které znáš.

Celkové množství správných odpovědí bylo 549, z nichž nejvíce žáci uváděli kondom a antikoncepci. Do kolony ostatní patří: sterilizace, injekce, náplast, přerušovaný sex, zdravý protějšek, věrnost, spermicidní gely, prášek po sexu, dámský kondom a čípky. Do koláčového grafu byly použity hodnoty, které svou četností přesáhly hranici 10. Průměrně vychází dvě

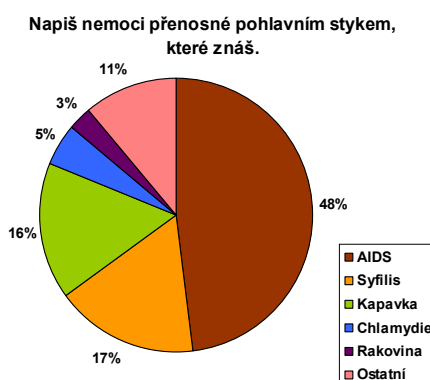
formy ochrany na žáka, což je dostačující, vzhledem k jasné převaze znalostí kondomu a dámské antikoncepce.

Jednotlivé rozdíly ve věku, pohlaví a typu škol je zanedbatelný. Dívky prokázaly o 6% větší znalosti v ochraně než chlapci, kteří správně uvedli 44% z celkových odpovědí. V rozdílu věku 9. ročník porazil 6. nejtěsnějším rozdílem v této otázce a to 55%. Gymnázium také potvrdilo roli favorita a porazilo ZŠ poměrem 57% ku 43%. (VIZ Příloha č. 2, tabulka I)

Otázka číslo 8: Napiš nemoci přenosné pohlavním stykem, které znáš.

Žáci opět vypisovali nemoci přenosné pohlavním stykem, které znají.

Graf č. 14:

V této otázce se vyskytlo celkem 421 správných odpovědí. Z nich téměř polovičním výskytem odpovědí je nemoc AIDS. V grafu jsou opět znázorněny odpovědi, které přesáhly hranici 10 výskytů. Do kategorie ostatní patří: žloutenka, vyrážka, mykózy, genitální opary, záněty, infekce a bradavice.

I v této otázce dopadly výsledky podobně jako u předchozí otázky. Procentuálně se dosáhlo větších rozdílů, avšak „vítězové“ jednotlivých hledisek jsou stejné. Dívky zvítězily poměrem 60% ku 40%, 9. ročník uvedl 62% správných nemocí z celkového počtu a na Gymnáziu znali žáci 55% nemocí, což je v této otázce nejtěsnější výsledek. (VIZ Příloha č. 2, tabulka J)

Otázka číslo 9: Které informace o sexualitě a sexuálních vztazích ses chtěl/a dozvědět a nedozvěděl/a ve škole?

Na tuto otázku odpovídali žáci volnou odpovědí, odpovědělo nejméně žáků. Na tuto otázku odpovědělo pouhých 148 žáků – 65%. Přisuzuji tento výsledek náročnosti otázky,

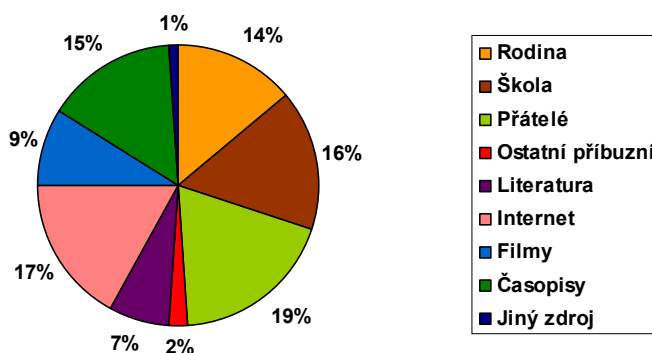
žáky zkrátka nenapadla informace, kterou by se rád-a dozvěděl-a ve škole. Z uvedených 65% možnost, že žák vše ví, uvedlo 79%. Do zbylých 21% spadají sexuální témata, téma poluce (někteří žáci reagovali na nevědomost u otázky č. 6) aj.

Otázka číslo 10: Kde by ses dozvídal/a všechny věci o sexualitě, které by Tě zajímaly? (můžeš zakroužkovat více možností)

Zde měli žáci na výběr z možností: a) rodina, b) škola, c) přátelé, d) ostatní příbuzní, e) literatura, f) internet, g) filmy, h) časopisy, i) jiný zdroj – vypiš jaký

Graf č. 15:

Kde by ses dozvídal/a všechny věci o sexualitě, které by Tě zajímaly?

Z celkového grafu dospívajících žáků vidíme, že nejvíce čerpají znalosti o sexualitě od svých vrstevníků a přátel, poté z internetu. Jak již z kapitoly 2.1 zrovna tyto dvě varianty jsou pro dospívající nejméně důvěryhodné a vhodné. Zajímavé je porovnání školy a rodiny, kde vidíme, že spíše ve škole by se žáci dozvíдали informace než doma. Velkým zdrojem se staly také časopisy, v kterých se dá o pravdivých informacích pochybovat. Jiné zdroje uváděly hlavně dívky, v konkrétních odpovědích se objevil např. gynekolog, přítel, odborník, pouhé pozorování a různé brožurky.

Pro znázornění rozdílů pohlaví, věku a typu školy poslouží tabulka, která je barevně rozlišena a červeným písmem zvýrazňuje nejzajímavější porovnání dané kategorie.

Tabulka č. 3: Procentuální výsledky na otázku Kde by ses dozvídala věci o sexualitě, které by Tě zajímaly? rozděleny do hledisek pohlaví, věku a typu školy

	Dívky	Chlapci	6. ročník	9. ročník	ZŠ	Gymnázium
Rodina	59	41	51	49	56	44
Škola	55	45	54	46	58	42
Přátelé	60	40	50	50	52	48
Ostatní příbuzní	64	36	64	36	59	41
Literatura	49	51	58	42	34	66
Internet	50	50	48	52	47	53
Filmy	48	52	61	39	48	52
Časopisy	66	34	56	44	49	51
Jiný zdroj	89	11	78	22	56	44

Začneme žlutě vybarvenou částí, tedy porovnáním dívek a chlapců. Dívky mají větší důvěru v informacích ze školy a z rodiny, chlapci se dozvídají věci ohledně sexuality nejraději z filmů a z literatury. Časopisy jednoznačně vyhledávají dívky, což potvrzuje velký výskyt dívčích časopisů. Jak již bylo zmíněno, jiný zdroj spíše dopisovaly dívky.

Při porovnání věku najdeme poměrně vyrovnané výsledky, avšak většinou převahuje zájem o sexualitu v 6. třídách. Z rodiny by čerpalo více dvanáctiletých žáků, stejně tak i ve škole. Přátelé hrají stejně důležitou roli v kterémkoliv věku. Překvapivě by literaturu volili opět více v 6. třídách, zato internet jako jediný nepatrně převahuje u starších žáků.

V zelené části tabulka znázorňuje výsledky na typu škol. Žáci ze základní školy by se obrátili na rodinu, školu a přátelé nepatrně více než studenti na Gymnáziu, ti více nahlíží do literatury, internetu a zajímají se o dostupné filmy.

Zdrojům informací o sexualitě se zabývalo mnoho průzkumů. V následující tabulce budou porovnány výsledky průzkumu ze Spojených států amerických z roku 1988, kde na podobnou otázku odpovídali dvanáctiletí děti. Ke srovnání poslouží také výzkum Weisse a Zvěřiny v letech 1993 a 1998.

Tabulka č. 4: Hlavní zdroje informací o sexualitě (v procentech)

	Muži		Ženy		USA		Náš výzkum	
	1993	1998	1993	1998	Dívky	Chlapci	Dívky	Chlapci
Rodina	6	9	11	11	13	23	16	14
Škola	5	7	8	9	3	5	15	15
Přátelé	41	37	33	32	59	46	20	18
Literatura	22	19	21	23	20	22	8	8
Tisk	11	10	11	9			17	12
Média	10	11	7	7			22	31
Ostatní	5	7	9	9	5	4	2	2

Zdroje: Weiss, P., Zvěřina, J. Sexuální chování v ČR- situace a trendy. Praha: Portál, 2001. 126 s. ISBN 80-7178-558-X

Hyde, J. Understanding Human Sexuality, McGraw-Hil, New York, 1994. 640 s. TX0003663332 / 1993-10-25

Při porovnání již proběhách výzkumů s naším vidíme napatrné rozdíly. Dnešní mládež bere více v potaz dnešní nabídky, tedy u dnešních dospívajících jsou na prvním místě média (filmy a internet dohromady). Je to důsledkem jasného dopadu dnešní doby. Důležitost přátel, která ve třech předchozích výzkumech byla jasně na první pozici, je nadále důležitá i dnes, navíc rozdíl mezi rodinou a školou má tendenci se měnit ve prospěch školy.

Otázka číslo 11: Můžeš si doma povídat s rodiči o intimních záležitostech (sexu apod.) otevřeně?

Nejprve dostali žáci na výběr mezi možnostmi:

- a) ano
- b) ne

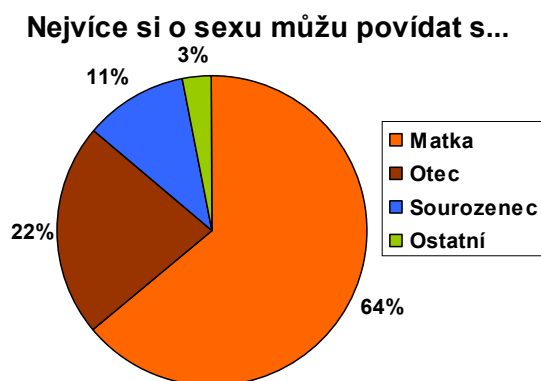
Pod možnostmi následovaly dvě doplňující otázky:

Pokud ANO, s kým nejvíce?

Pokud NE, z jakého důvodu?

Celkové výsledky jsou uspokojivé, jelikož 76% dospívajících odpovědělo kladně, tedy že si doma mohou povídat o intimních záležitostech se svými blízkými. (VIZ Příloha č. 2, tabulka L)

Graf č. 16:

Nejčastějším blízkým je matka, kterou uvedla nadpoloviční většina žáků, otce uvedlo 22%. U sourozence se v 70% vyskytl starší sourozenec. Do ostatní kategorie spadá širší příbuzenstvo (prarodiče, teta).

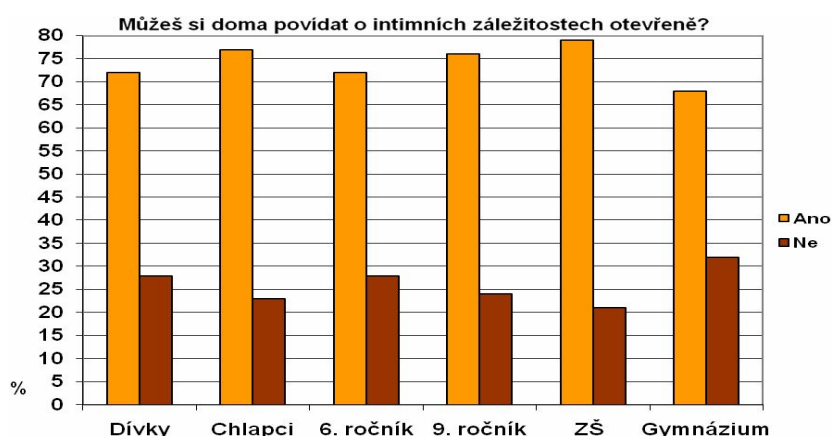
Tabulka č. 4: Procentuální odpovědi dle pohlaví

	Dívky	Chlapci
Matka	65	35
Otec	13	87
Sourozenec	61	31

Jak je z tabulky patrné, dívky uváděly spíše matky a sourozence, chlapci většinou otce.

Rozdíly v pohlaví, věku či typu škol jsou zanedbatelné. K porovnání poslouží jeden graf se všemi kategoriemi.

Graf č. 17:

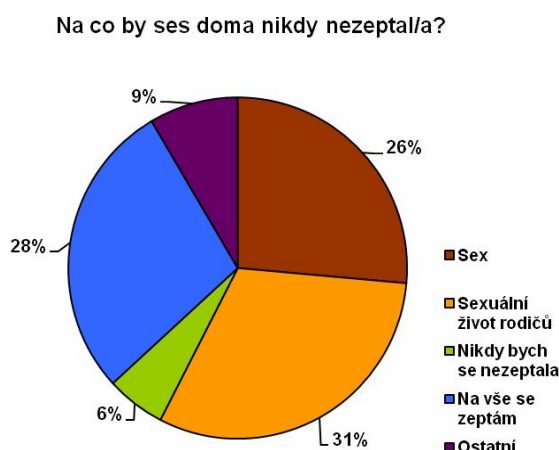
Rozdíl mezi pohlavím a věkem je minimální, chlapci si povídají s rodiči více než děvčata, stejně tak v 9. ročnících více než v 6. Největší rozdíl je zaznamenán v rozdílu typu škol. Na zš si žáci o intimnostech doma povídají o 11% více než na gymnáziu.

K možnosti NE nejčastěji žáci uváděli svůj vlastní stud (ten uvedlo 71%), na druhém místě rodiče (25%) a do zbylé kategorie ostatní se vešla nedůvěra, tabu a nezájem. (VIZ Příloha č. 2, tabulka N)

Otázka číslo 12: Na co by ses doma nikdy nezeptal/a?

Na tuto otázku žáci odpovídali volnou odpovědí. Ta se velmi různila, jejich odpovědi jsem zařadila do kategorií, kterých se otázky nejvíce týkaly. Ta jsou sexuální život rodičů, sex, nikdy bych se nezeptala, zeptám se na vše a ostatní.

Graf č. 18:

Z grafu lze vyčíst, že mezi největší tabu je mezi dospívajícím téma sexuální život rodičů (do této oblasti spadá sex rodičů v přítomnosti – četnost a polohy, první vzájemný a první sex v životě rodičů), na druhém místě uváděli žáci možnost, že by se na vše ohledně intimních záležitostí zeptali. Třetí nejčastější odpověďí byl sex jako takový (sem patří např. jak na sex, jednotlivé polohy či žádost o svolení). Pouhých 6% odpovědělo, že by se doma nikdy na nic nezeptalo a do kategorie ostatní patří: velikost penisu, drogy, antikoncepce, návštěva lékaře, menstruace a polohy).

Pro znázornění výsledků pohlaví, věku a typ školy bude uvedena tabulka jako v 10. otázce.

Tabulka č. 5: Procentuální výsledky na otázku Na co by ses doma nikdy nezeptal/a?

	Dívky	Chlapci	6. ročník	9. ročník	ZŠ	Gymnázium
Sex	44	56	59	41	49	51
Sexuální život rodičů	44	56	47	53	33	67
Nikdy bych se nezeptala	88	12	88	12	75	25
Na vše se zeptám	34	66	29	71	39	61
Ostatní	25	75	75	25	25	75

Z červeně označených výsledků vyplývají největší a nejmenší rozdíly v otázkách, která jsou pro žáky tabu. Na sexuální život by se nezeptali spíše žáci na gymnáziu, nikdy by se na intimnosti nezeptaly spíše dívky v šestých ročnících a většinou na základní škole. Naopak se spíše zeptají chlapci v devátých ročnících a na gymnáziu.

Otázka číslo 13: Jaký vztah máš k homosexuálům/lesbám?

Na tuto otázku měli žáci na výběr ze dvou možností:

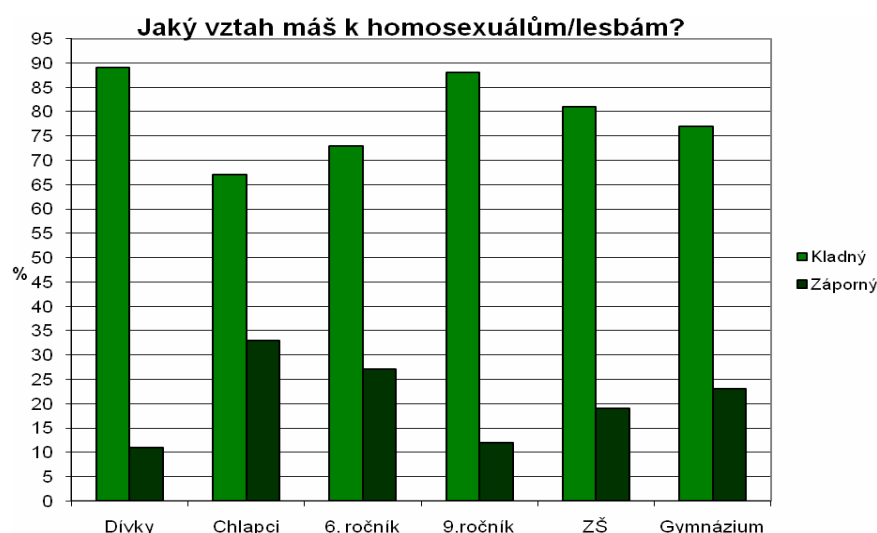
- a) kladný, jsou to lidé jako všichni ostatní
- b) záporný

Pod možností b) byla doplňující otázka: Pokud ZÁPORNÝ, napiš proč.

Celkové odpovědi dospívajících jsou uspokojivé. Celkem 79% žáků má k homosexuálním lidem kladný vztah, 21% záporný. (VIZ Příloha č. 2, tabulka P)

Rozdíly mezi věkem, pohlavím a typem školy jsou patrné, avšak nejsou markantní. K znázornění poslouží jeden graf.

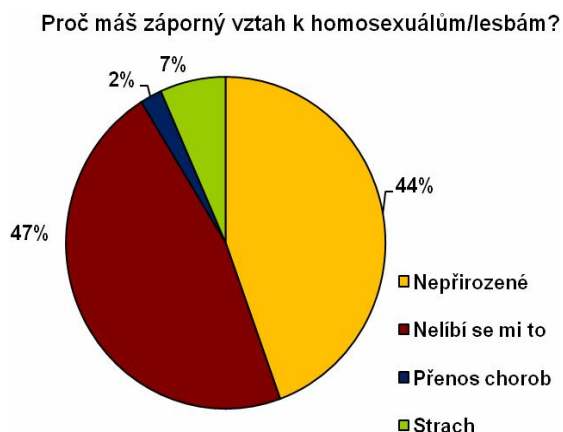
Graf č. 19:

Při porovnání dívek a chlapců zaznamenáme největší rozdíl mezi hledisky v této otázce. Zjistíme, že dívky jsou k homosexuálním lidem tolerantnější, konkrétně o 21%, než chlapci. Plyne to z celkové charakteristiky dívčích a chlapeckých přátelství, kdy se dívky často objímají a chovají se celkově intimněji než chlapci, tudíž je pro děvčata představa homosexuálního chování přijatelnější. O 15% mají kladnější vztah 9. ročníky oproti 6., což může vyplývat z nevyzrálosti a neseznámením se s žádným homosexuálně orientovaným člověkem. V 9. ročnících často uváděli, že mají homosexuální kamarády. Minimální rozdíl je zaznamenán mezi gymnáziem a základními školami, kde jsou žáci ze základních škol tolerantnější o 4%.

Na doplňující otázku k zápornému vztahu žáci odpovídali volnou odpovědí. Výsledky otázky byly rozděleny do nejčastějších důvodů.

Graf č. 20:

Z celkového grafu vyplývá, že 21% žáků, kteří zakroužkovali možnost b) uvedli nejčastěji dva důvody – nejvíce odpovídali, že se jim to nelíbí či že jim to připadá nepřirozené. Třetím důvodem byl strach z těchto lidí a 2% uvedla přenos chorob jako špatnou známku homosexuality. (VIZ Příloha č. 2, tabulka Q)

4.6 Rozhovor s učiteli

Na každé škole, kromě ZŠ ve Vratislavicích, jsem oslovila tři učitele, většinou občanské výchovy. Otázky jsem kladla všude stejné a odpovědi jsem si zapisovala na místě.

Na první otázku, zda jsou rozdíly mezi projevy nynějších dospívajících žáků a projevy žáků před deseti lety, se učitelé v naprosté většině shodli, že dnešní žáci na druhém stupni dospívají rychleji. Většina dospěje fyzicky velmi rychle a hlavně děvčata příliš brzy (jedna paní učitelka uvedla, že dnes se dívky kolikrát malují již na prvním stupni), avšak psychicky dospívají déle než má generace před deseti lety. Na gymnáziu paní profesorka přímo uvedla, že má generace během prázdnin mezi tercií a kvartou (8. a 9. třídou) velmi psychicky dozrála, dnes tento posun sleduje až mezi kvartou až kvintou (o školní rok déle). O sexuální tematiku se dnešní žáci zabývají mnohem dříve a velmi brzy si podle většiny učitelů osvojují klamné informace z časopisů a internetu.

Na druhou otázku, zda přizpůsobují sexuální výchovu rychlejšímu dospívání, jsem již zaznamenala různé odpovědi. Na 8. ZŠ paní učitelka učí sexuální výchovu již od 6. tříd, kde pozoruje spoustu informací již získaných. Sama razí heslo: „Čím dříve, tím lépe“. Bohužel, na gymnáziu zatím učitelé nic měnit nehodlají, mají osvědčené externí přednášky, z kterých si prý žáci odnesou více než ze starých videí. Jinak se učitelé celkově shodují, že se nejčastěji snaží s dětmi diskutovat na různá témata a zjišťovat, co už znají, odkud a zda je takový zdroj věrohodný.

Na poslední otázku, jak jsou s dosavadní sexuální výchovou, se učitelé také shodli na jednoznačné odpovědi. Pouze jedna paní učitelka na ZŠ odpověděla, že je spokojená, protože žáci mnoho znají a ona se může věnovat jiným tématům obsažených v občanské výchově. Zbytek učitelů se shodlo, že sexuální výchova potřebuje hlavně propojit s rodinou a ucelenější návaznost a koncepci. Učitelé se nadále shodli, že z rodiny znají žáci velmi málo, paní učitelka občanské výchovy na 8. ZŠ popisovala situaci v Mladé Boleslavi specifickou tím, že většina dětí pochází z rodiny, kde rodiče pracují ve fabrice, tudíž nemají na své děti čas či mají jiné zájmy než si s nimi povídat o sexu. Půlka učitelů četla novou příručku vydanou MŠMT v dubnu 2010 a všichni se s ní shodují, tedy hlavně se začátkem již v 1. třídě. Doufají, že se tento návrh bude brzy realizovat v praxi.

4.7 Potvrzení a popření předpokladů

Nyní se vrátíme k předpokladům, které jsme si stanovili před rozdělením dotazníku. Zjistíme, zda je vyhodnocené výsledky potvrdí či popřou.

1. V devátých třídách budou žáci správněji odpovídat na znalostní otázky v dotazníku než v šestých třídách, zároveň předpokládám více znalostí na gymnáziu než na základních školách vzhledem k výběrové škole a většímu zájmu o získávání vědomostí.

=> **předpoklad potvrzen** (grafy č. 10., 12., 13, 14 a tabulky I a J v příloze č. 2)

2. Zároveň předpokládám správnější odpovědi na znalostní otázky u děvčat vzhledem k dřívějším projevům puberty a většímu zájmu o sexualitu.

=> **předpoklad potvrzen** (grafy č. 13,14 a tabulky I a J v příloze č. 2), pouze v případě otázky č. 6 znali odpověď více chlapci (graf č. 12)

3. V devátých třídách a na gymnáziu předpokládám vyšší věk plánovaného založení rodiny než v šestých vzhledem ke staršímu věku a reálnější představě o budoucnosti.

=> **předpoklad potvrzen** (graf č. 4 a graf A v příloze č. 3)

4. V šestých třídách předpokládám nižší zájem o témata sexuální výchovy než v devátých.

=> **předpoklad popřen** (tabulka č. 3)

5. V devátých třídách předpokládám vyšší výskyt rozhovorů v rodině o intimních záležitostech s rodiči než v šestých vzhledem k delším probíhajícím projevům dospívání.

=> **předpoklad potvrzen** (graf č. 17)

6. Zároveň předpokládám vyšší výskyt rozhovorů o intimních záležitostech u děvčat, která reagují na změny v dospívání citlivěji a potřebují rady rodičů.

=> **předpoklad popřen** (graf č. 17)

7. Předpokládám, že nejčastějším rodinným příslušníkem v intimních rozhovorech u dívek bude matka a u chlapců otec.

=> **předpoklad potvrzen** (tabulka č. 4)

8. Předpokládám, že učitelé s dosavadním školským přístupem k sexuální výchově nebudou spokojeni a budou navrhnout možné změny ke zlepšení.

=> **předpoklad potvrzen**

9. Předpokládám, že většina učitelů s praxí nejméně 10 let bude považovat projevy současných dospívajících za rušivější a bouřlivější než projevy dospívajících před 10 lety.

=> **předpoklad potvrzen**

4.8 Diskuse

Cílem praktické části bylo pomocí dotazníku, sestaveného na základě stanovených předpokladů a nastudované metodologické literatury, zjistit rozdíly ve znalostech, postojích a názorech v oblasti sexuálního chování u žáků 2. stupně a získané odpovědi vyhodnotit a stanovit závěry. Vývoj sexuálního chování žáků byl zkoumán z hlediska věku, pohlaví a typu navštěvované školy.

Výsledky respondentů vyšly u většiny případů dle očekávání, nasvědčuje tomu velké množství potvrzených předpokladů. Rozdíly žáků byly nejmarkantnější vzhledem k jejich věku, kde byl nejvíce zaznamenán vývoj chování dospívajících. V otázkách na názory o budoucnosti byly odpovědi v 6. ročnících méně pravděpodobné. Ať už jde o plánovaný věk založení rodiny či zažití prvního sexu po svatbě. Výsledky jsou přirozené, dvanáctileté děti ještě nemají konkrétní plány do budoucna a mají je zkrácené dětskými představami. Sama jsem si v primě při pohledu na maturanty myslela, že už mají rodiny a při škole pracují. Důležitost v navazování vztahů u dospívajících byla zaznamenána, zároveň byl zachycen vývoj v navazování vztahů. V 6. ročníku jich bylo méně než v 9., avšak je potřeba si uvědomit, že v 6. třídách vztah berou třeba psaní si SMS, chatování na internetu či držení se za ruku. I tak je potřeba zmínit, že nevinné činnosti považují dvanáctileté děti za vztahy, je pro ně tedy důležité mít spřízněnou duši. Z dotazníku byl zaznamenán rozdíl pohlaví, s kterým žáci kamarádí. Dvanáctiletí si více všímají svého pohlaví, na rozdíl od patnáctiletých, kteří nejčastěji kamarádí i s druhým pohlavím, což můžeme považovat za projevený zájem a poznávání. Co se týká znalostních otázek, žáci v 9. ročnících prokázali větší znalosti než v 6., avšak rozdíl mnohdy nebyl markantní. Větší zájem o sexualitu a vyhledávání informací prokázali dvanáctiletí žáci, což může pramenit z právě začínající zvědavosti o sexualitu a dospívání. V devátých ročnících často psali, že vše už vědí, proto je jejich zájem vyhledávání informací nižší. Co se týká sexuální výchovy v rodině vyšly velice uspokojivé výsledky, tedy že tři čtvrtiny dospívajících si doma může povídat otevřeně o intimních záležitostech. V 6. ročnících uvedli menší výskyt rozhovorů než patnáctiletí, což je přirozené, neboť hlavně v 6. ročnících vypisovali důvod, že se stydí. V průběhu dospívání přijdou na přirozenost sexuality a budou-li mít v rodině dobré zázemí, tak věřím, že by u nich za tři roky dopadly výsledky jako v 9. třídách. Výsledek počtů rozhovorů dnešních

dospívajících mě mile překvapil, avšak donutil k zamyšlení. Z médií, literatury i z rozhovorů s učiteli vyšlo najevo, že rodinná výchova je nedostačující. Problém mohl nastat v rozdílu obsahu rozhovorů s rodiči. Dvanáctiletí pod intimními záležitostmi vidí konverzaci o druhém pohlaví či jak navázat vztah, zatímco patnáctiletí již vědí, co vše bylo pod intimitou myšleno. Otázka měla být položena jinak, vyloženě na sexuální tematiku, výsledky by vyplynuly jiné a věrohodnější. V postoji vůči homosexuálům jsou tolerantnější patnáctiletí, což pramení jednak z lepší komunikace v rodině, ale také z větších zkušeností, seznámení se s homosexuálním člověkem a odbourání předsudků.

Rozdíly mezi pohlavím nebyly tak markantní. Jasně z dotazníku vyplývá, že dívky mají reálnější představu o svém budoucím životě a více vnímají trendy. U vědomostních otázek prokázaly větší znalosti než chlapci, což je kvůli většímu zájmu o sexuální tematiku vyplývající s časnějším dospíváním a také větším rizikem při nevhodném chování (těhotenství). To, že se děvčata o sexuální tematiku zajímají více než chlapci, vyplývá z výsledku ohledně vyhledávání informací, dívky volí více zdrojů. Co se týká postoje tak jsou vůči homosexuálům a lesbám tolerantnější. Chlapci si doma o velmi nízké procento více povídají o intimních záležitostech, což je velmi překvapující výsledek.

Poslední hledisko, které nás zajímalo, byl rozdíl v typu škol, tedy mezi základními školami a gymnáziem. Ten se měl nejvíce projevit ve znalostních otázkách. Sice ve všech gymnáziích prokázalo větší vědomosti, avšak rozdíly nebyly znatelné. Co se týká představ o budoucnosti, na základních školách plánují nižší věk při založení rodiny a mají spíše nereálnější představy o prvním sexu než studenti gymnázia. Poslední rozdíl, který stojí za zmínku, je větší tolerantnost vůči homosexuálně orientovaným lidem a také vyšší výskyt rozhovorů o intimních záležitostech s rodiči na základních školách. Ostatní rozdíly jsou zanedbatelné.

Výsledky dotazníku mohou být zkreslené. Jedním z důvodů mohlo být opisování, kterému jsem se snažila zabránit, avšak při vysokém počtu žáků ve třídě je nemožné všechny uhlídat. Opisování bylo občas patrné u dotazníků odevzdané za sebou, hlavně vědomostní odpovědi byly doslova stejné. Někteří žáci-hlavně chlapci- měli problémy se vyrovnat s tématem dotazníku, vypisovali mi tam vulgární poznámky a kreslili sprosté obrázky. Třeba u menstruace si myslím, že kdyby dotazník chlapci brali vážněji, výsledky by dopadly lépe.

Tyto projevy mohly změnit jejich názory a postoje např. ohledně homosexuálů. U jedné třídy mohlo dojít ke zkreslení kvůli času, kdy učitel trval na rozdělení dotazníků až ke konci hodiny, tudíž žáci byli limitováni časem a neměli tak stejný čas jako v jiných třídách.

Celkové výsledky dotazníku jsou dle mého názoru uspokojivé. Na vědomostní otázky žáci znali aspoň jednu správnou odpověď, kolikrát jsem byla výčtem odpovědí u jednoho respondenta mile překvapena. Postoje k homosexualitě nedopadly společně s otázkou menstruace u chlapců uspokojivě, učitelé by měli dbát na důležitost postojů stejně jako na vědomostní otázky a zvláště chlapce učit přirozenost sexuality a její stránky. Dívky neměly s projevy dospíváním během dotazníku až na pubertální výbuchy při vyplňování žádný problém. Další výsledky, které nejsou optimální jsou výsledky žáků z gymnázia. Navrhuji zde zlepšit sexuální výchovu, kde studenti sice prokázali větší znalosti, avšak výsledky v postojích a v celkovém zájmu o sexualitu jsou podprůměrné. Učitelé na gymnáziu by měli myslet na výběrové děti a nenahrazovat sexuální výchovu pouze externími přednáškami, z kterých jsou sice děti poučené o ochraně a nemocech, avšak nejsou poučené o postojích.

Zda se dle tohoto výzkumu dají generalizovat závěry nad všemi dospívajícími je otázka k dalšímu zkoumání. Jistě by prospěly výsledky z jiných škol a z jiné doby. Pokud se na školách zavede ucelená koncepce a výuka sexuální výchovy již od první třídy, mohlo by být velmi přínosné podobný výzkum zopakovat a porovnat výsledky s naším výzkumem.

Závěr

V této práci jsem se snažila popsat sexuální chování a proniknout do tajů sexuality a jejího lidského vývoje. Práce se zabývala hlavně dospívajícími žáky druhého stupně, kteří se v první řadě musejí vypořádat s vlastními změnami, kterými si v tomto bouřlivém období zákonitě procházejí. S nastávajícími změnami propuká sexualita v pravém smyslu, tedy schopnost navozovat sexuální vztahy. Správnou sexuální výchovou, která by měla probíhat v rodině i ve škole, se může jedinec snadněji vypořádat s novými touhami své duše i těla. Pro efektivnost sexuální výchovy je právě komunikace mezi rodinou a školou velice důležitá a zásadní, avšak v dnešní době zanedbávaná. Ačkoliv v mém výzkumu komunikace o sexualitě v rámci rodiny vyšly pozitivní výsledky, domnívám se, že je sexuální výchova v dnešní době nedostačující. Z praktické části vyplývá, že žáci před zdroji informací o sexualitě, které mají v rodině a ve škole, upřednostňují přátele, internet a časopisy. Zvolili by tedy ty nejméně věrohodné zdroje, které jim často poskytují mylné informace. Právě v sexuální výchově mají tyto informace vážné dopady na zdraví a budoucnost žáků.

Tato práce by mohla být příručkou pro učitele, rodiče i samotné žáky, kteří se zde mohou dozvědět základní informace o vývoji sexuálního chování a hlavních změnách v období puberty. Práce také obsahuje rady, jak si zachovat kladný vztah k dětem, které dospěly do fáze dospívání – je nutno k nim změnit dosavadní přístup. Bez něj rodiče ani škola neprospějí s žádným výchovným procesem, natož se sexuální výchovou. Ta je specifická od ostatních výchov tím, že vyžaduje bližší vztah, důvěru a intimnost.

Doufám, že úroveň sexuální výchovy se na školách zlepší. Dobrým startem je příručka vydaná v dubnu 2010 Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, jejíž ucelená koncepce a to, jak metodicky zde učivo navazuje na jednotlivé ročníky již od první třídy, se mi velmi zamlouvá. Dle mého názoru taková výuka bude pro žáky velmi prospěšná a přinese správné a adekvátní chování v sexualitě.

Výsledky praktické části vyznívají pozitivně: patnáctiletí prokázali lepší znalosti v oblasti sexuality, dvanáctiletí však prokázali vzhledem k svému věku také uspokojivé výsledky. Věřím, že výzkum sexuálního chování žáků bude v budoucnu znovu aplikován, a doufám, že mé výsledky budou porovnány a poslouží ke komplexnímu pohledu na zkoumanou tematiku.

Seznam použité literatury

1. Angus, S. *Sex, aids a vztahy*. 7. vyd. ACET ČR –Hlinsko 2003. 48 s. ISBN 80-7112-056-01
2. Augustyn, J. *Sexualita v našem životě*. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 1995. 213 s. ISBN 80-85527-99-5
3. Caponni, V., Hajnová R., Novák, T.: *Sexuologický slovník*. 1. vyd. Praha: Grada 1994. 152 s. ISBN 80-7169-115-1
4. Čačka, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2000. 377 s. ISBN 80-7239-060-0
5. Fenwicková, Smith. *Kniha o dospívání pro rodiče a děti*. Bratislava: Ina, 1994. 280 s. ISBN 80-85680-52-1
6. Fenwicková, Walker. *Sexuální výchova, Průvodce citovým a tělesným dozríváním*. 1.vyd Praha: Cesty, 1996. 92 s. ISBN 80-7181-022-3
7. Hajnová, Kleinová. *Průvodce sexuální výchovou pro základní a střední školy*. 1. vyd. Vydavatelství Odvoz, Brno. 2002 86 s. ISBN 80-7013-359-7
8. Jachanová-Doleželová, A. *Sexuální výchova => prevence interrupcí, AIDS a cesta k odpovědnému partnerství a rodičovství*. Gender studies. Praha 2006 1 s.
9. Lievegoed, B.C.J. *Vývojové fáze dítěte*. 1. vyd. Praha: Baltazar, 1992. 168 s. ISBN 80-900307-7-7
10. Machová, J. *Biologie pro učitele*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2002. 269 s. ISBN 80-7184-867-0
11. Machová, J. Hamanová, J. *Reprodukční zdraví v dospívání*. 1. vyd. Jinočany: H&H, 2002. 197 s. ISBN 80-86022-94-3
12. Melgosa, J. *Žít naplno*. Advent-Orion s.r.o. 1. vyd. Praha 2000. 191 s. ISBN 80-7172-300-2
13. Rašková, M. *Přípravenost učitele k sexuální výchově v kontextu pedagogické teorie a praxe v české primární škole*. 1. vyd. Olomouc 2008. 190 s. ISBN 978-80-244-2077-6
14. Říčan, P. *Cesta životem*. 2. vyd. Praha : Panorama, 1990. 390 s. ISBN 80-7038-078-0
15. Šilerová, L. *Sexuální výchova*, 1. vyd. Praha:Grada, 2003. 104 s. ISBN 80-247-0291
16. Täubner, V. *Metodika sexuální výchovy*. Státní zdravotní ústav. 1. vyd. Praha 1996. 45 s. ISBN 80-7071-029-2
17. Uzel, Radim. *Sexuální výchova*. Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 27 s. 1. vyd. ISBN 80-86991-69-5
18. Vágnerová, M. *Vývojová psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. 353 s. ISBN 80-7184-317-2
19. Weiss, P. *Sexuální deviace: klasifikace, diagnostika, léčba*. 2. vyd. Praha: Portál, 2002. 351 s. ISBN 978-80-7367-419-9
20. Weiss, P., Zvěřina, J. *Sexuální chování v ČR- situace a trendy*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 159 s. ISBN 80-7178-558-X

Doporučená literatura:

21. Anchell, M. *Sexuální výchova s otazníkem*. MCM: Olomouc, 1996. 111 s..
22. Janošová, P. *Dívčí a chlapecká identita, vývoj a úskalí*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. 288 s. ISBN 978-80-247-2284-9

Metodologická literatura:

23. Švingalová, Pešatová. *Metodika tvorby odborných prací*. 1. vyd. Liberec, 2006. 39 s. ISBN 80-7372-104-X
24. Skalková, J. a kol. *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*. 1. vyd. SPN: Praha, 1983. 208 s. ISBN

Cizojazyčná literatura:

25. Harmer, J. *How to teach English*. Pearson Education, Macmillan 2000. 289 s.
26. Hyde, J. *Understanding Human Sexuality*. McGraw-Hil, New York, 1994. 685 s. TX0003663332 / 1993-10-25

Internetové odkazy:

27. URL1: © 2010 Ministerstvo vnitra České republiky. *Registované partnerství* [online]. c2008, poslední revize 20.8.2008 [cit. 2010-05-16].
Dostupné z <<http://www.mvcr.cz/clanek/registrovane-partnerstvi.aspx>>
28. URL 2: Administrátor MŠMT. *Standard základního vzdělávání* [online]. c2001, poslední revize 15.11.2001 [cit. 2010-05-21]
Dostupné z <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/standard-zakladniho-vzdelavani-cj-20819-95-26-ze-dne-22-8-1995-zverejnen-ve-vestniku-msmt-sesit-9-1995>>
29. URL 3: Täubner, V - Společnost pro plánování rodiny. *Sexuální výchova jako předmět sexuální pedagogiky* [online]. c 2003, poslední revize 15.8.2003 [cit. 2010-06-02]
Dostupné z: <<http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2006030911>>
30. URL 4: Redakce. *MŠMT vydává Doporučení k výuce sexuální výchovy* [online]. c2010, poslední revize 6.4.2010 [cit. 2010-06-08]
Dostupné z: <<http://www.ucimse.cz/dokumenty/msmt-vydava-doporuceni-k-vyuce-sexualni-vychovy.html>>
31. URL 5: Nezval, J. *Doporučení MŠMT k realizaci sexuální výchovy v základních školách* [online]. c 2010, poslední revize 19.4.2010 [cit. 2010-06-13]
Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/doporuceni-msmt-k-realizaci-sexualni-vychovy-v-zakladnich>>
32. URL 6: © Český statistický úřad, 2010. *Sňatečnost* [online]. c 2010, poslední revize 15.1.2010 [cit. 2010-06-17]

Seznam příloh

Příloha č. 1: Dotazník použitý při výzkumu

Příloha č. 2: Kvantitativní údaje k jednotlivým otázkám

Příloha č. 3: Doplnující grafy